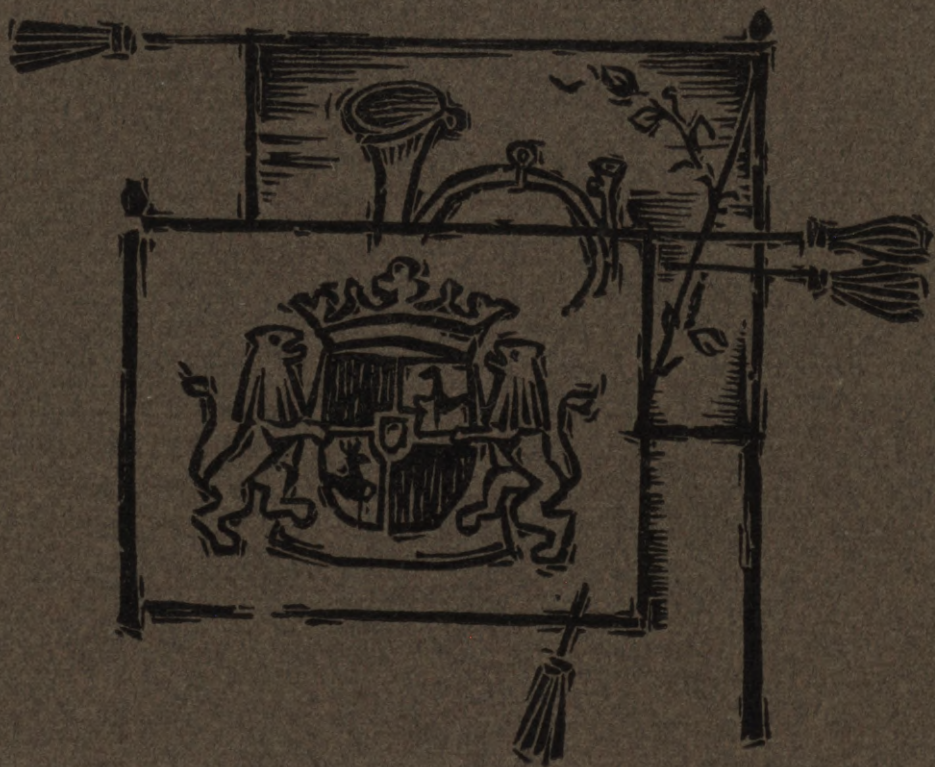
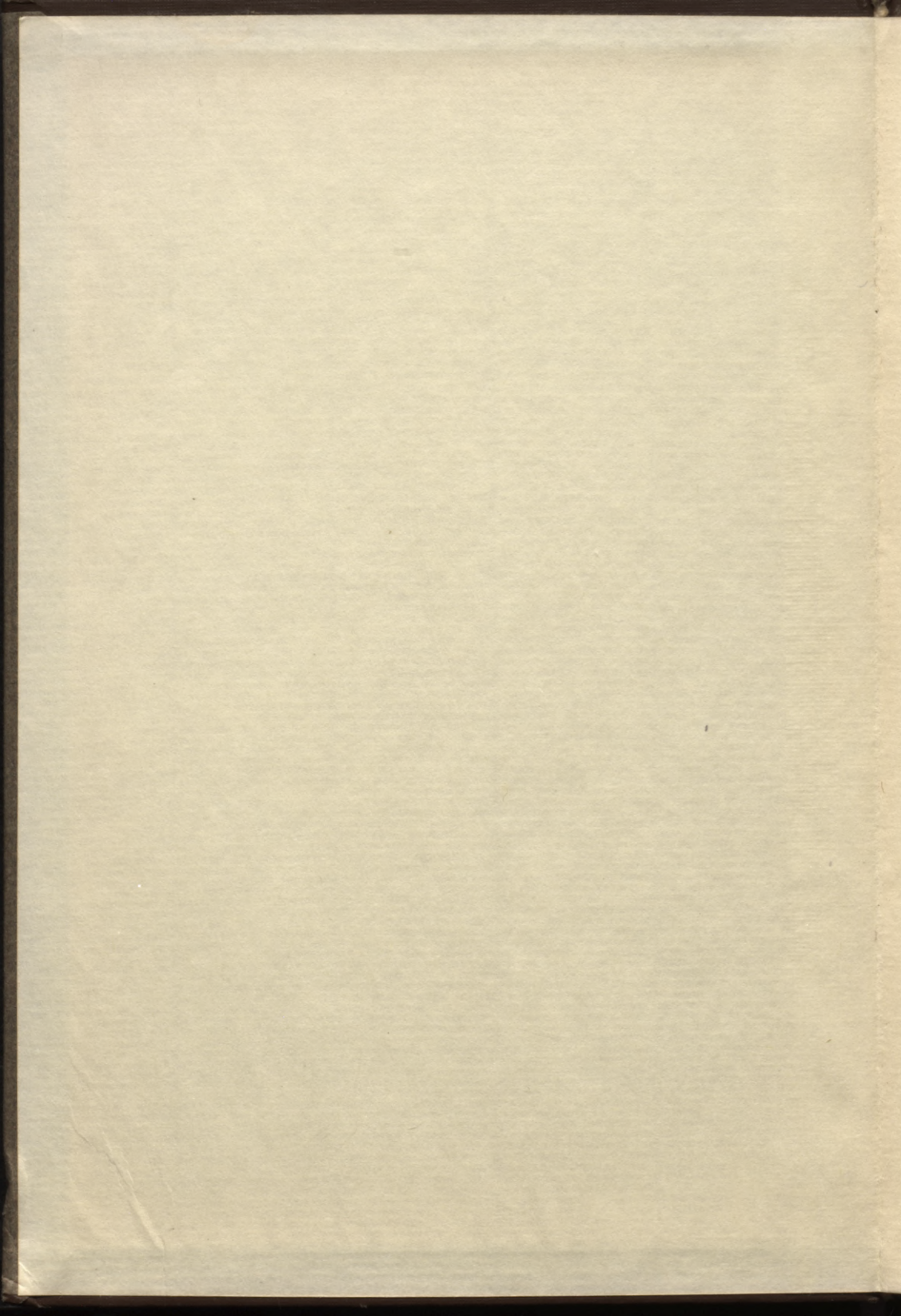

90-4

833

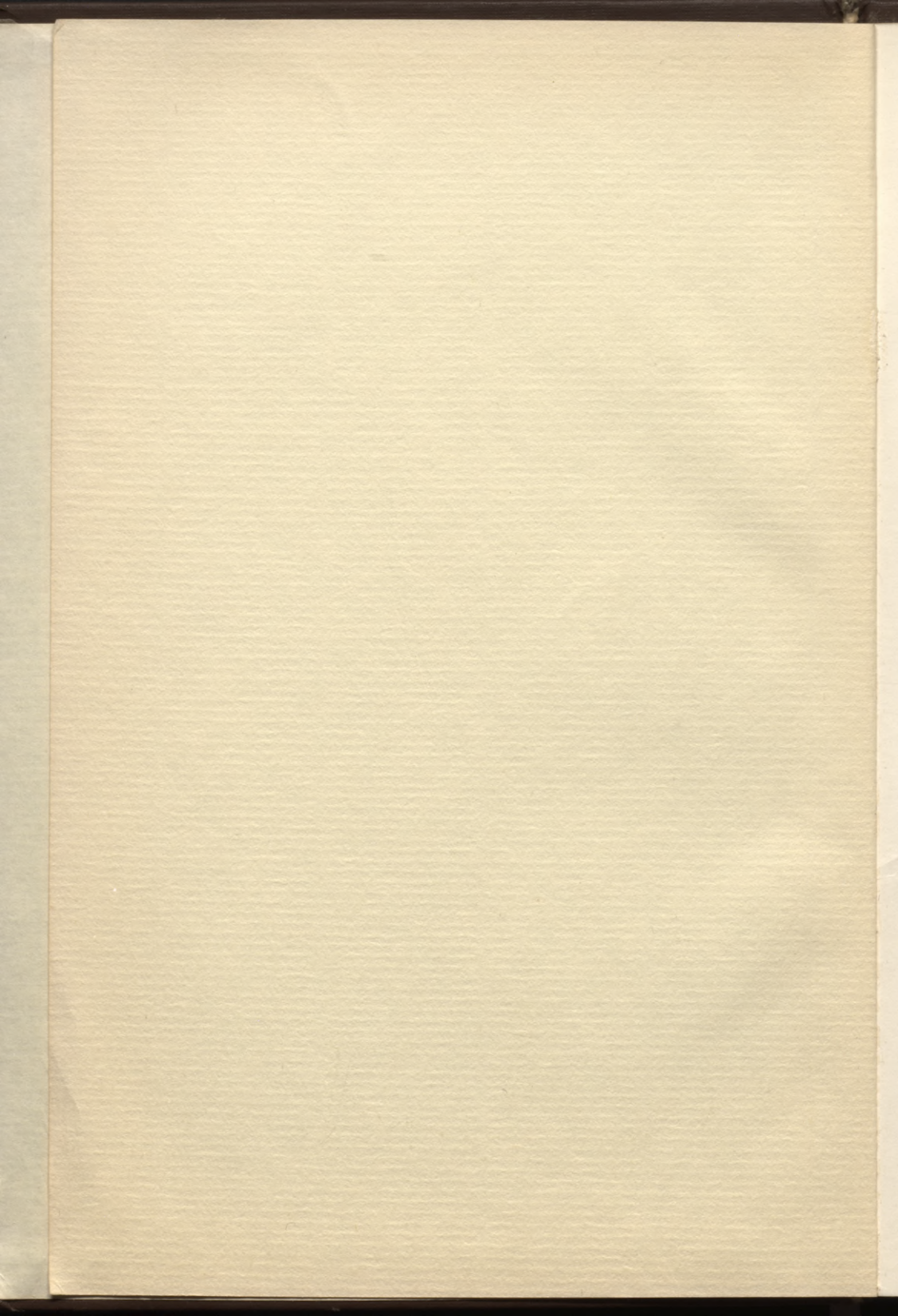
*Senatores
in
mākslās*

Page 100

Chapter 10

Verners Tēpfers

Senatnei un mākslai

163070

Verners Tefers

L
7

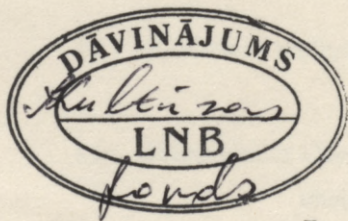
Senatnei
un
mākslai

Pētījumi un

apcerējumi

Andreja Johansona

sakārtojumā

AD

Daugava 1963

☼
BIBLIOTĒKA

☼ INV. № 3294

X
Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

0309059009

NORMUNDA HARTMAŅA
sējuma mets un grafiskais iekārtojums

Printed in Sweden
Copyright by DAUGAVA

AB Thule Tryckeriet
Stockholm 1962

Saturs

- 7 Verners Tepfers
- 13 Vidzemes zemessargi 1812. gadā
- 27 Ketleru cilts Kurzemes hercogu portreti
- 53 Vecākais Latvijas ordenis
- 59 Aizvestās Kurzemes hercogu mantas
- 73 Kurzemes trofejas Zviedrijā
- 89 Hercogienes Dorotejas pēdās
- 107 Niklāva Strunkes grāmatu zīmes
- 125 Bibliografija

1870

1871

1872

1873

1874

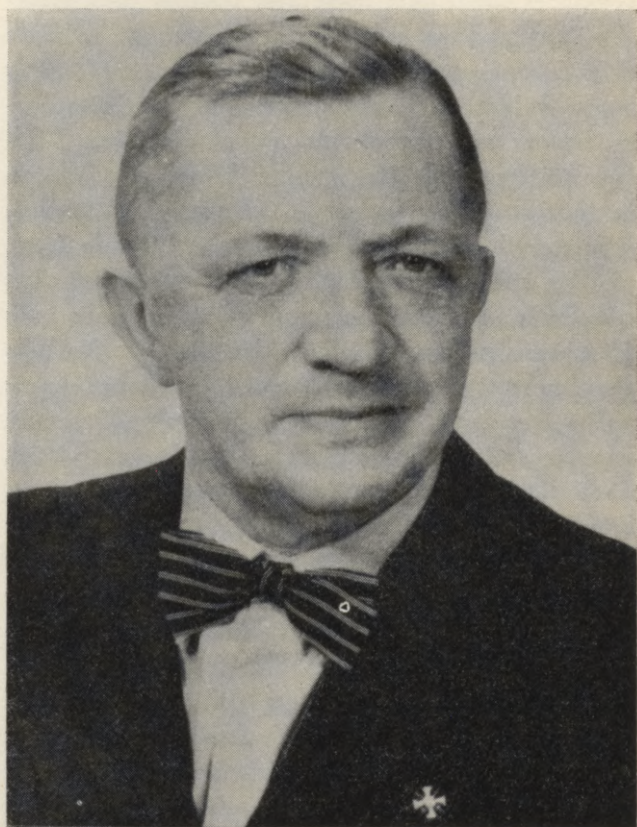
1875

1876

1877

1878

1879

Verners Tepfers

VERNERS TEPFERS dzimis 1893. gada 8. oktobrī Iecavā, kur viņa tēvam Krišjānim piederēja aptieka. No viņa brāļiem Herberts (dz. 1892) pazīstams kā sabiedriska un saimnieciska darbinieks, Jānis Eižens (dz. 1898) ilgus gadus darbojies Latvijas ārlietu ministrijas dienestā, kopš 1938. gada kā sūtnis, bet Ilmārs (dz. 1904) ir ārsts. Verners Tepfers 1912. gadā absolvēja Jelgavas ģimnaziju, pēc kam iestājās Maskavas uni-

versitātes juridiskajā fakultātē. Studijas viņš nobeidza 1916. gadā un sāka strādāt advokātūrā, taču jau drīz izšķīrās par militāru karjēru un 1917. gada martā, beidzis Aleksandra kaŗa skolas saīsināto kursu, ieguva pirmo virsnieka dienesta pakāpi. Tālākais ceļš veda uz 95. rezerves kājnieku pulku un latviešu strēlnieku pulkiem, tad uz Kalpaka bataljona atsevišķo (studentu) rotu. Par 1919. gada 9./10. oktobra cīņām Rīgas dzelzs tilta aizstāvēšanā viņu apbalvoja ar Lāčplēša kaŗa ordeni. No tā paša gada 13. novembra viņš bija jaundibinātās Latvijas kaŗa tiesas sekretārs, vēlāk prokurora un virsprokurora palīgs, bet kopš 1922. gada kaŗa virsprokurors un kaŗa tiesu pārvaldes priekšnieks. Kad šo amatu 1939. gadā likvidēja, viņu iecēla par kaŗa ministrijas tieslietu dienesta priekšnieku. No 1934. gada Verners Tepfers bija kaŗa mūzeja padomes priekšsēdis un lektors kaŗa skolā; 1937. gadā viņu paaugstināja par ģenerāli. Aktīvi viņš darbojās vairākās organizācijās, it īpaši Latviešu un zviedru biedrībā, tāpat bija Latvijas vēstures institūta loceklis. 1930. gadā viņš apprecējās ar Latvijas pirmā valsts prezidenta Jāņa Čakstes meitu Aldonu, un viņu laulībā dzima trīs meitas — Barbara (1931), Jana (1934) un Aldona (1939). 1940. gada rudenī Verneru Tepferu atbrīvoja no amatiem, kādos viņš bija atradies neatkarīgajā Latvijā, un atvaļināja arī no armijas. Līdz okupāciju maiņai strādājis gadījuma darbu Valsts vēsturiskajā mūzejā, viņš 1941. gada beigās kļuva par Pieminekļu valdes priekšnieku. 1944. gadā, pēc Konstantīna Čakstes aresta, viņu ievēlēja par tobrīd nelegālās Latvijas centrālās padomes priekšsēdi, bet tā paša gada rudenī viņš līdz ar ģimeni devās uz Kurzemi, no kurienes laivā pārbrauca uz Gotlandi. Nepavadījis ne dienas bēgļu nometnē, ieradās Stokholmā, kur viņu tūlīt iesaistīja archīva darbā Armijas mūzejā. Vēlāk viņš strādāja Almqvist & Wik-

sell firmā, beidzot bija saistīts pie zviedru armijas štāba. Mira 1958. gada 22. novembrī Dienvidu slimnīcā (Södersjukhuset) Stokholmā, apglabāts 28. novembrī Brommas kapos.

*

Augstāk sniegtie fakti lielā mērā raksturo tikai Vernera Teffera personības ārējo čaulu — tie nerāda viņa intimo seju un viņa neparasti plašo interešu diapazonu. Pati dziļākā viņa būtība nesaistījās ne ar kaŗa, nedz tiesu lietām, bet gan ar mākslu un dažādām humānitāro zinātņu nozarēm. Nebija nejausība, ka viņš jau skolas gados diriģēja Jelgavas ģimnazijas orķestri, tāpat kā viņa lieliskās kolekcijas neizauga no „gaŗa laika” vai brīviem līdzekļiem: tas viss bija īstenākā viņa personības atklāsme.

Rīgā Verners Teffers bija sakrājis ap 3000 retu grāmatu — visvairāk viņu interesēja *Baltica*. 1944. gada rudenī viņš savu bibliotēku pārveda uz Zengali, cerēdams, ka tur tā labāk paglābsies no kaŗa posta. Notika gluži otrādi, un tikpat kā viss šis neatjaunojamais krājums aizgāja bojā liesmās. Par spīti šim triecienam viņš Stokholmā pakāpeniski sāka veidot jaunu mājas bibliotēku, un, ja tā arī nevarēja līdzināties zaudētajai, tad tomēr tur glabājās daudz kas neikdienišķs.

Līdzās grāmatām, rokrakstiem, vaŗa grebumiem un vecām kartēm Teffers vāca Baltijas — Rīgas, Jelgavas, Rēveles — meistarū signētu sudrabu; starp porcelāna priekšmetiem viņa Rīgas kolekcijā bija Ķīnas servīze ar Kurzemes hercoga Ernesta Johana Bīrona ģerboni. Viņa īpatnā mīlestība vispār piedēŗja Kurzemes senatnei — un arī tās valdniekiem, ko starp citu uzskatāmi liecināja ar nebeidzamiem pūliņiem savāktie hercogu portreti, to vidū kāds K. A. Zenfa akvarelis — pēdējās Kurzemes hercogienes Dorotejas ģīmetne. Tomēr aplami būtu šai kolekcionāra ievirzē saskatīt kādu vienpusīgu „aristokratis-

ku" aizrautību, jo ar tādu pašu dedzību Teffers meklēja latviešu etnografiskās mantas, tādēļ dodamies pat īpašos ceļojumos pa Latvijas novadiem, sevišķi Latgali. To rezultātā viņa krājumiem pievienojās vērtīga pūra lāde, saktas, prievītes, segas, cimdi, zeķes un kāds krēsls, kas bija darināts no vienas pašas priedes saknes. Pietiks tikai gažām ejot atzīmēt, ka Tefferu, protams, valdzināja arī antīkas mēbeles, agrāko gadsimtu ieroči un galda piederumi, un ka viņa īpašumā reiz bija viduslaiku svečtuī.

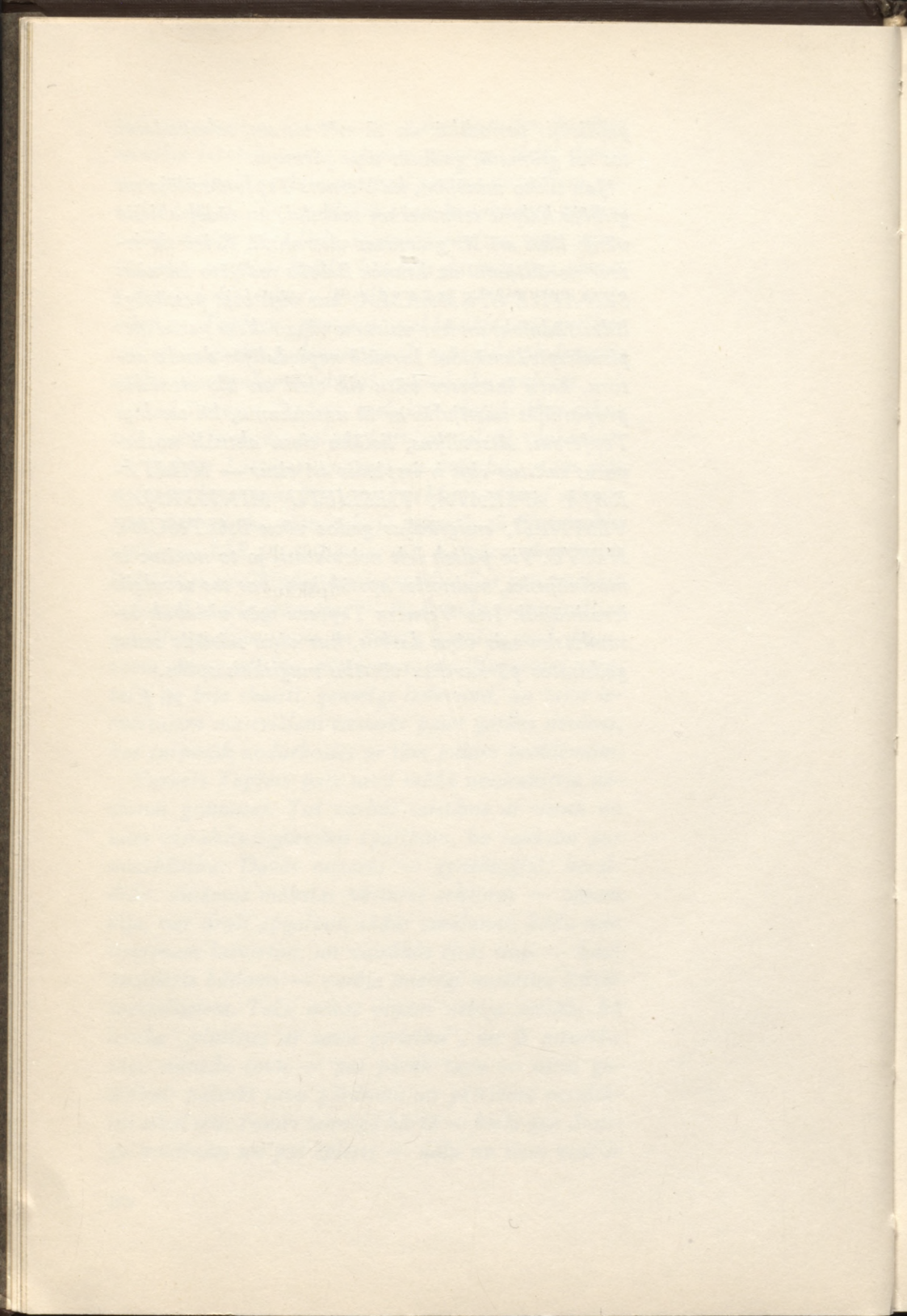
Kad Verners Teffers, svešajām okupācijām sākoties, vairs nevarēja kalpot Latvijas valstij, viņš izšķērās kalpot Latvijas senatnei un mākslai — un mēs redzam, ka viņam bija visi priekšnosacījumi sekmīgam darbam kā vēsturiskajā mūzejā, tā Pieminekļu valdes vadībā. Atcerēsimies arī, ka vācu okupācijas laikā viņš nodibināja savu apgādu. Tas gan paspēja izdot tikai trīs grāmatas — P. Ārenda monografijas par Melngalvju namu un Pēterā baznīcu un J. Jaunzema etnografiskos pētījumus par Kurzemes sētu, taču tie bija skaisti, gaumīgi izdevumi, un tajos ietvertajam materiālam nevarēs paiet gažām neviens, kas turpmāk nodarbosies ar tām pašām problēmām.

Verners Teffers pats savā mūžā nesarakstīja nevienas grāmatas. Tas varbūt saistāms ar vienu no viņa visraksturīgākajām īpašībām, ko sauksim par neuzbāzību. Dažās nozarēs — ģeneāloģijā, heraldikā, zināmos mākslas vēstures sektoros — viņam bija, var droši apgalvot, tādas zināšanas, kādu nav nevienam latvietim, un vairākās citās viņš — kaut amatieris būdams — varēja mierīgi nostāties līdzās speciālistiem. Taču nekas viņam nebija svešāks kā ieraža „plātīties ar savu gudrību”, un šī atturība viņu noveda tuvu — pat pārāk tuvu — otrai galējībai: paturēt savu pārdomu un pētījumu rezultātus tikai sev. Tomēr laimīgā kārtā — bieži gan draugu mudināts un pat spiests — daļu no tiem viņš ir

publicējis periodikā, un tā mēs varam, sakopodami tos šai grāmatā, godināt viņa piemiņu.

Jau tikko minējām, ka Verners Tepfers mīlēja un gribēja kalpot senatnei un mākslai, un tādēļ abi šie vārdi likti arī šīs grāmatas virsrakstā. Reizē tie ietver norādījumu uz Franča Baloža rediģēto žurnālu SENATNE UN MĀKSLA, kur viņš bija pastāvīgs līdzstrādnieks un kur vairums viņa rakstu parādījies pirmiespiedumā. Šai žurnālā nepiedalījās daudz autoru, kuŗu intereses būtu tik cieši un tik vienādās proporcijās saistījušās ar tā nosaukumu, kā tas bija Tepferam. Atsevišķus, lielāko tiesu aktuāli noskaņotus rakstus viņš ir iespiedis arī citur — MILITĀRAJĀ APSKATĀ, TIESLIETU MINISTRIJAS VĒSTNESĪ, emigrācijas gados vācu BALTISCHE HEFTE. Tie paliek šeit neievietoti, jo to nozīme ir mazinājusies, mainoties apstākļiem, kas tos savulaik ierosinājuši. Īsto Verneru Tepferu mēs vislabāk ieraudzīsim tais viņa darbos, kur viņu saistījis senu, gadsimtos pārbaudītu vērtību maģiskais spēks.

A. J.

Vidzemes zemessargi 1812. gadā

AR NAPOLEONA kara gājienu uz Krieviju 1812. gadā saistās mūsu zemē kāds pasākums, kuŗam līdz šim nav piegriezta tikpat kā nekāda vērība, bet kuŗš tomēr nav pelnījis pilnīgu nodošanu aizmirstībai. Nav noliedzams, ka ar šo pasākumu, proti — Vidzemes muižnieku dibinātām zemessargu nodaļām un no viņām vēlāk saformēto Vidzemes kazaku pulku — nevienam un it sevišķi viņu dibinātājiem, muižniekiem, nav iemesla lepoties, jo viņu loma 1812. gada notikumos nebija apskaužama. Tomēr šī nelaimīgā kaŗaspēka dibināšanas, viņa bēdīgi slavenās eksistences un izformēšanas vēsture met raksturīgu gaismu uz tā laika apstākļiem mūsu dzimtenē un uz latvju tautas likteņiem, kuŗai gan visā šai lietā bija tikai pasīvas cietējas loma.

Vidzemes zemessargu nodaļu dibināšana saistīta ar pazīstamā landrāta Fridricha fon Siversa — toreiz Kurzemes civīlā gubernātora — vārdu, kuŗš ierosināja viņu dibināšanu un visu laiku bija arī viņu šefs un pavēlnieks. Fridrichs fon Siverss dzimis Vidzemē 1748. gada 26. jūlijā; jaunībā kalpojis krievu armijā, ar labiem panākumiem piedalījies turku kaŗos un 1786. gadā pulkveŗa dienesta pakāpē

atstājis dienestu. Pēc atgriešanās dzimtenē šis enerģiskais un godprātīgais cilvēks ar visu sirdi un dvēseli nodevās Vidzemes zemnieku lietu kārtošanaī, kas viņu atkārtoti noveda atklātā konfliktā ar reakcionāro muižniecības vairākumu landtāgā.¹ Muižnieki viņu ienīda un visādi mēģināja viņu nobīdīt pie malas, un tikai Krievijas galma labvēlība, bet it sevišķi paša ķeizara Aleksandra I draudzība piespieda tos ar viņu rēķināties.

1811. gada aprīlī Fr. fon Siversu iecēla par Kurzemes civilo gubernātoru. Kā dedzīgs krievu patriots viņš jau tūlīt pēc Napoleona kara gājjena sākuma 1812. gada jūnijā ierosina strēlnieku korpusa formēšanu no Kurzemes mežsargiem. Lai gan šo projektu Aleksandrs I apstiprināja, tas tomēr laika trūkuma dēļ netika izvests dzīvē, jo jau 1812. gada 8. jūlijā Siversam bija Jelgava jāatstāj, kuŗu tai pašā dienā ieņēma ģenerāļa Grāverta korpus. Siverss pārcēlās uz Rīgu, bet savu nodomu formēt brīvprātīgo kaŗaspēka daļas viņš nebija atmetis. Viņš sastāda uzsaukumu, kuŗā uzaicina Vidzemes muižniekus pēc citu Krievijas guberņu parauga dibināt jātnieku nodaļas, apbruņojot katru 25. cilvēku, lai ar šo kaŗaspēku darbotos ienaidnieka aizmugurē.² Pazīdams labi Vidzemes muižniekus un

nekādu pretimnākšanu no viņiem negaidīdams, viņš laikam gribējis tos nostādīt notikuša fakta priekšā un tādēļ ar savu projektu griezies vispirms pie Rīgas militārā gubernatora ģenerālleitnanta Esena. Lai gan Aleksandra I manifests, kuŗā viņš uzaicināja Krievijas iedzīvotājus sacelties pret valstī iebrukušo ienaidnieku, uz Baltijas guberņām neattiecās, ģenerālis Esens nevarēja liegt savu piekrišanu un pabalstu tik patriotiskam pasākumam, kāds bija Siversa plāns. Nenogaidot landtāga sanākšanu, kuŗa bija nolikta uz 16. augustu, Esens ziņoja par Vidzemes zemessargu nodaļu dibināšanu uz Pēterburgu, un jau 10. augustā policijas ministrs A. Balaševs viņam paziņo ķeizara piekrišanu 2000 vīru lielas jātnieku milicijas dibināšanai un to, ka šis kaŗaspēks tiks uzticēts Fr. fon Siversam.³ To vēlāk apstiprināja 1812. gada 23. augusta Aleksandra I reskripts uz ģenerāļa Esena vārda.

Tādā kārtā jau priekš landtāga sanākšanas Siverss bija nodrošinājis savam pasākumam visaugstāko piekrišanu un varēja tagad droši stāties landtāga priekšā. Viņš labi zināja, ka landtāga vairākums būs noskaņots pret zemessargu nodaļu dibināšanu aiz vairākiem iemesliem. Vispirms jau pati ierosinātāja persona bija reakcionāram

vairākumam nepieņemama, otrkārt — projekta realizācija prasīja no muižniekiem krietni lielus izdevumus, bet pats galvenais — muižnieki baidījās savus zemniekus apbruņot. Šeit veselu gadsimtu agrāk notiek tas pats, kas bija latviešu strēlnieku bataljonu dibināšanas laikā, kad muižnieki ar visiem līdzekļiem pretojās latviešu kara spēka daļu radīšanai.

Lai gan valdība centās visiem spēkiem aizkavēt franču revolūcijas ideju ieplūšanu Krievijā, jaunās vēsmas atrada ceļu arī uz dzimtbūšanā smokošo latvju tautu. Ar jauno gadsimtu gandrīz nepārtraukti te vienā, te otrā vietā uzliesmo zemnieku nemieri, kuņus nākas apspiest ar bruņotas varas palīdzību. Arī Napoleona kara spēkam pa priekšu gāja baumas, ka viņš nākot zemniekus atsvabināt, un tas dzimtlaužu satrauktību tikai vairoja. Tūlīt pēc Kurzemes okupācijas ģenerālis Grāverts jutās spiests 25. jūlijā izdot publikāciju, kurā uzstājās pret dzimtlaužu starpā izplatīto „maldīgo uzskatu, itin kā iestājies kara stāvoklis un prūšu kara spēka ierašanās atsvabinātu zemniekus no viņu pienākumiem pret muižu kungiem”. Pazīstot šādu zemnieku noskaņojumu, muižniekiem nevarēja būt nekādas patikas viņus apbruņot. Tomēr

uzstāties atklāti pret Siversa ierosinājumu nebija iespējams, jo tas varētu tikt iztulkots kā patriotisma trūkums, sevišķi pēc tam, kad pats Aleksandrs I zemessargu nodaļu dibināšanai bija piekritis. Atlika vienīgi sabotāža. Gan bruņniecības reprezentatīvā komiteja mēģināja celt ierunas, atsaucoties uz to, ka 18. jūlija manifestā uzskaitītas guberņas, kuņām jāsapulcē zemessargi, un Vidzeme to starpā nav minēta, bet ģenerālleitnants Esens šos iebildumus noraidīja un pastāvēja uz Siversa plāna pieņemšanu, jo vairāk tādēļ, ka Vidzemē 1812. gadā rekrūšu ņemšana bija atlikta. Landtāgs, kas sanāca Tērbatā 1812. gada 16. augustā, sākumā kavējās Siversa un Esena ierosinājumu apspriest un, aizbildinādamies ar dažām neskaidrībām ģenerālleitnanta Esena iesniegumā, nosūtīja pie viņa uz Rīgu divus delegātus pēc sīkiem norādījumiem, un tikai tad, kad tie bija atgriezušies, stājās pie apspriedēm. Šo apspriežu rezultāts bija sekojošais landtāga lēmums: privātās muižas no katriem 10 arkliem dod vienu muižas zirgu 300 rubļu (asignātos) vērtībā, ar sedliem, iemauktiem un divas asis gaļu bērza koka piķa kātu; privātām un kroņa muižām no katriem 100 cilvēkiem jādod viens veselīgs un dienestam derīgs cilvēks, kuŗu tomēr nevar uzskatīt par rekrūti,

jo pēc kara beigām viņš jāatlaiž mājās; ļaudīm jādod līdz parastā apģērba kārtai un uzturs vienam mēnesim; algu viņi saņem vienu rubli mēnesī. Ļaudis un zirgi jānodod pašam Siversam un viņa prombūtnes laikā bijušam Kurzemes policijmeistaram pulkvedim fon Ikskilam. Virsnieku skaits nedrīkst pārsniegt 26, un viņiem noliktas šādas algas: komandierim, kam padoti 1000 cilvēku — 1500 rubļu, kam padoti 500 cilvēku — 1000 rubļu, un kam padoti 100 cilvēku — 500 rubļu. Tā kā landtāgs paredz, ka nevarēs starp muižniekiem atrast komandieŗus daļām, kuŗās ietilpst pāri par 50 cilvēkiem, Siversam atstāj brīvas rokas šo komandieŗu iecelšanai. Pēc šī lēmuma pavisam būtu jānodod 2261 cilvēks un ap 500 zirgu.

Ģenerālleitnants Esens 20. augustā apstiprināja landtāga lēmumu, tikai prasīja 1000 zirgu nodošanu, un proti, bez nolemtiem 500 muižas zirgiem vēl 500 zemnieku zirgu. Faktiski tika nodoti 2103 cilvēki, 524 muižas zirgi un 518 zemnieku zirgi. Vēlāk papildus tika noņemti vēl 652 zemnieku zirgi.

Pieņemšana notika Rencēnos, Siversa muižā. Pats viņš nevarēja tajā piedalīties, jo jau augusta beigās bija aizkomandēts uz Pēterburgu, un viņa vietā, saskaņā ar landtāga lēmumu, ļaudis un zirgus

pieņēma pulkvedis Ikskils. Kad 18. septembrī Siverss atgriezās no Pēterburgas Rencēnos, viņš nevienu tur vairs neatrada, jo viena zemessargu daļa poručika Šmita vadībā bija jau aizgājusi uz Rīgu un pulkvedis Ikskils ar pārējiem uz Valmieru. Šeit Siverss apskatīja zemessargus un zirgus un ar redzēto bija ļoti neapmierināts. Zemessargos bija nodoti veci un slimi ļaudis, maza auguma un nespēcīgi, daudzi bija jau 50—60 gadu veci, citi atkal slimoja ar bruku un kašķi. Apģērbti tie bija ļoti trūcīgi — vasaras nātnās biksēs, bez kakla lakatiem, zeķēm, un daudziem trūka pat pastalu. Tāpat arī zirgi bija ļoti slīktā stāvoklī, un lielais vairums vecuma (10—15—20 gadu) un citu trūkumu dēļ dienestam nebija derīgi.

Par novērotiem trūkumiem Siverss nekavējoties ziņoja ģenerālleitnantam Esenam, un pēdējais uzdeva zemes maršalam baronam Šulcam apskatīt zemessargus un, kad tas pats bija pārliecinājies par Siversa novērotām nekārtībām, nosūtīja viņu uz Tērbatu gādāt par to, lai bruņniecība piegādātu trūkstošos apģērbus, apavus, proviantu un elpi, kā arī apmainītu nederīgos cilvēkus un zirgus pret derīgiem. Bruņniecības reprezentatīvā komiteja noraidīja Siversa un Esena prasības kā nepamatotas,

jo cilvēki un zirgi esot nodoti kārtībā un par to saņemta kvīts. Ja kaut kādi defekti ir, tad tie ir radušies vēlāk, pēc pieņemšanas Rencēnos, un par tiem bruņniecība nevar uzņemties atbildību. Uz šo landrāta fon Richtera parakstīto paziņojumu Siverss iesniedz ģenerālleitnantam Esenam ļoti asos izteicienus sastādītu atbildi, kurā pārmet landrātu kollēģijai, ka tā uzdrošinājusies sniegt guberņas priekšniekam melu ziņas, un atspēko fon Richtera iebildumus. Tomēr Siversa pūlēm panākt no bruņniecības viņas uzņemto pienākumu pildīšanu praktisku panākumu nav, un laiku pa laikam, līdz pašai zemessargu nodaļu likvidācijai, šis jautājums tiek arvien no jauna izvirzīts, bet arvien bez rezultāta, un lielai daļai nelaimīgo zemessargu viss rudens un ziema jānodzīvo nātnajās vasaras drēbēs un basām kājām, kas daudzus no viņiem noved slimnīcā un kapā.

11. oktobrī visas zemessargu nodaļas ar viņu komandieņiem, pulkvežiem Ikskilu un Rādeni, salasās Rīgā, un jau 14. oktobrī Esens pavēl nosūtīt ģenerālleitnanta Lēvisa of Menara, kurš komandēja Krievijas armijas korpusu pie Rīgas, rīcībā vienu eskadronu „kazaku” no Vidzemes zemessargiem. Lēvisam varēja nosūtīt tikai 106 cilvēkus, jo tikai

tādam skaitam bija vadmalas bikses, visiem pārējiem bija vienīgi vasaras apģērbs. Lai kaut cik novērstu apavu trūkumu, ģenerālleitnants Esens nodeva zemessargiem vairākas kautu liellopu ādas apavu pagatavošanai. 1812. gada 24. oktobrī ģenerālleitnanta Esena vietā par Rīgas militāro gubernātoru iecel marķīzu Pauluči, un Siverss nekavējoties ziņo viņam par zemessargu bēdīgo stāvokli, bet arī šoreiz nekas netiek panākts, un viss paliek pa vecam. Oktobra beigās 140 zemessargus norīko pie Rīgas cietokšņa labošanas darbiem, kuņš jau strādā agrāk uz Rīgu nosūtītie 380 zemessargi.

Vairums zemessargu fizisko trūkumu dēļ nebija piemēroti dienestam, apģērbti viņi bija slikti, arī viņu militārā apmācība nebija pietiekoša. Zemessargu virsnieku sastāvs nekādi nestāvēja savu uzdevumu augstumā. No visiem 26 virsniekiem tikai nedaudzi bija kaņavīri, pārējie bija iecelti no civilpersonām un pēc ģenerālgubernātorā Pauluči atsauksmes pilnīgi nederīgi dienestam ne tikai jātnieku daļās, bet pat kājnieku pulkos. Oktobra sākumā no Jelgavas garnizona bataljona tika piekomandēti zemessargu daļām 126 kareivji, kuņš vietā tikpat daudz zemessargu nodod Jelgavas bataljonam. Šo 126 jelgavnieku uzdevums laikam

bijis virsnieku vadībā zemessargus apmācīt. Jāšaubās, vai viņi, būdami kājnieki, to spējuši, pie tam arī laiks bija pārāk īss. 7. septembrī zemessargus pieņēma Rencēnos, un jau 14. oktobrī vienu eskadronu nosūta uz fronti, ģenerālleitnanta Lēvisa rīcībā. Pats par sevi saprotams, ka tik īsā laikā nekādu kaut cik nopietnu apmācības kursu nevar izņemt. Šeit nav jāaizmirst arī zemessargu noskaņojums. Lielais vairums sastāvēja no spaaidu kārtā dienestā nodotiem latvju zemniekiem, kuŗiem saprotamā kārtā nevarēja būt ne mazākās vēlēšanās iet cīņā par svešo Krieviju ienīsto muižnieku vadībā. It sevišķi ne pret franču kaŗaspēku, no kuŗa gaidīja zemnieku dzīves apstākļu uzlabošanu. Ar to izskaidrojami arī tie gadījumi, kad Vidzemes zemessargi ar ieročiem rokās pārgājuši pie ienaidnieka. Zemessargu nodaļu apbruņojums gan bija trūcīgs: bez pīķiem, kas bija jāņem līdz no mājām, viņiem izsniegti vēl 25. oktobrī 500 pāri pistoļu.

Novembra sākumā Fr. fon Siverss, kuŗu Rīgā saistīja citi pienākumi (viņam bija uzticēta visu Rīgas kaŗa hospitāļu pārzināšana), ieradās Ikšķilē un inspicēja tur pret ienaidnieku novietotās zemessargu nodaļas. Pēc inspekcijas viņš ziņo marķīzam Pauluči, ka zemessargiem arvien vēl

trūkst nepieciešamo apģērba gabalu, kādēļ daudzi no viņiem jau saslimuši un ievietoti slimnīcās, kā arī novērojama dezertēšanas gadījumu vairošanās. Drīz pēc tam zemessargu nodaļas no Ikšķiles pārceļas uz Jumpravmuižu, un te 6. novembrī pienāk rīkojums nosūtīt vienu eskadronu kapteiņa Dreslera vadībā uz Jaunjelgavu majora Teļiševska rīcībā. Tai pašā dienā ienaidnieka uzbrukumā gandrīz viss eskadrons (4 virsnieki, 86 kazaki un 90 zirgi) tiek saņemts gūstā. Pēc dažām dienām majora Teļiševska rīcībā nosūta vēl vienu eskadronu rotmistra Lorenca vadībā. Teļiševska atsauksmes par Vidzemes kazakiem ir ļoti sliktas, viņš sūdzas ģenerālleitnantam Lēvisam, ka vidzemnieki aiziet no priekšposteņiem. Tā vesels priekšpostenis, 10 cilvēku sastāvā, ar visiem ieročiem un zirgiem, pārgājis pie ienaidnieka; kādu citu priekšposteni ienaidnieks saņēmis gūstā. Siverss cenšas savus zemessargus attaisnot un izskaidro viņu rīcību ar slikto apģērbu un auksto laiku, kas pamudinot kaņavīrus bēgt.

9. novembrī Aleksandrs I pavēlēja izlasīt no Vidzemes zemessargiem 800 labākos kaņavīrus un no viņiem saformēt Vidzemes kazaku pulku. Pāri palikušie zemessargi ieskaitāmi rekrūšos, kurus tagad, kopš 23. oktobra, arī Vidzemei vajadzēja dot.

Nederīgie atlaižami uz mājām. Vidzemes kazaku pulks jāuztur bruņniecībai, un par tā komandieri iecēla pašu Fr. fon Siversu. Bet no zemessargiem neizdevās salasīt prasītos 800 cilvēkus, jo nederīgo skaits bija pārāk liels. Jaunajam Vidzemes kazaku pulkam piekomandēja no dažiem jātnieku pulkiem kā apmācītājus 12 apakšvirsniekus, un Siversam par palīgu apmācības pārzināšanai tika nozīmēts Jamburgas dragūnu (vēlāk ulanu) pulka majors Radožickis. Vidzemes kazaku pulks tika nosūtīts uz Straupi, kur tas beidza formēšanos un apmācības kursu. Vēlāk, janvāra sākumā, kad franču kaŗaspēks jau bija Kurzemi atstājis un Fr. fon Siverss atgriezies Jelgavā, arī Vidzemes kazakus pārcēla uz turieni, un viņi apmetās Vircavā, Mežmuižā, Svētē un Svirlaukā. Šeit 9. janvārī Siverss atkal inspicēja pulku un atrada, ka ļaudis nav saņēmuši algu un apģērba gabalus, kas viņiem no bruņniecības pienācās; arī zirgus viņš atrada ļoti sliktā stāvoklī, daudzi slimoja ar ļauniem ienāšiem. Par apbruņojumu viņš nesūdzas, tikai atzīmē, ka kazaki apbruņoti ar pīķiem, zobeniem un pistolēm. Pēc Siversa lūguma marķīzs Pauluči nosūta uz Jelgavu Rīgas komandantu ģenerālleitnantu Emmi pārliecināties par pulkā novērotiem trūkumiem.

1813. gada 26. janvārī ģenerālleitnants Emme ziņo marķīzam Pauluči par pulka apskatē gūtiem iespaidiem un tēlo viņu stāvokli ļoti drūmās krāsās. Pēc sarakstiem pulkā vajadzēja būt 800 kazakiem, bet ierindā faktiski atradās tikai 188, visi pārējie bija slimi un nosūtīti uz dažādiem hospitāļiem. Pulkā palikuši tikai 440 zirgi, no kuņiem divas trešdaļas galīgi nederīgi, un tos pat neatmaksājas barot. Savā ziņojumā ģenerālleitnants Emme atzīst, ka Vidzemes kazaku pulks nekādā ziņā nav attaisnojis uz viņu liktās cerības un ka nav arī nekādas izredzes pulku nostādīt vajadzīgā augstumā. Kareivji kazaku dienestam nav piemēroti, un arī virsnieki nav spējīgi savus uzdevumus veikt. Emme ieteic pulku izformēt un kazakus sadalīt pa kājnieku pulkiem. Vidzemes kazaku pulka likvidēšanas jautājums ar to ir pacelts, bet ne iztrūkstošos apģērba gabalus, nedz arī neizmaksāto algu pulka karavīri nesaņēma. Pat uzturu un elpi vairs neizsniedz kārtīgi, tā ka Siversam neatliek nekas cits, kā barot ļaudis un zirgus uz sava rēķina, ko viņš sākot ar 10. janvāri arī dara.

Ģenerālleitnanta Emmes ierosinājumu izformēt Vidzemes kazaku pulku marķīzs Pauluči 1813. gada februārī personīgi pieteic Aleksandram I un ar viņa

piekrišanu 18. februārī uzdod Fr. fon Siversam pulku izformēt. Brīvprātīgi iestājušos kazakus pārskaita pulkveža Jachontova kazaku pulkā, pārējos dienestam derīgos ieskaita rekrūšos, bet dienestam nederīgos atlaiž uz mājām.

---

¹ Sk. tuvāk: A. Švābe, *Zemes attiecību un zemes reformu vēsture Latvijā*, Rīgā 1930, p. 125 ss.

² *Sbornik Imperatorskago Russkago Istoričeskago Obščestva*, t. 133, Akty, dokumenty i materialy dlja političeskoj i bytovoj istorii 1812 goda, sobr. i izd. pod red. K. Voenskago, t. 2, Baltijskaja okraina v 1812 godu, St. Pbg. 1911, p. 261—302. Šī publikācija noderējusi par avotu arī pārējiem apcerējumā minētiem faktiem.

³ *Liölands Verhalten im Kriegsjahre 1812*, eine Erwiderung von H. Baron Bruiningk, Riga 1912, p. 7.

Ketleru cilts Kurzemes hercogu portreti

KETLERU valdīšanas laikā Kurzemei bieži bija jāpiedzīvo kara briesmas. Ne vienu reizi vien zemi izlaupīja un izpostīja gan ienaidnieki — zviedri un krievi, gan draugi poļi. Daudz kultūras vērtību, kuņas mums tagad varētu liecināt par tā laika dzīvi un sasniegumiem, tādā ceļā aizgājušas bojā. Bēdīgs liktenis bijis arī valdnieku portretiem, jo līdz mūsu dienām uzglabājies tikai niecīgs skaits Ketleru cilts hercogu attēlu, pie kam lielākā daļa no tiem pat nav laikmetīgi, bet gan vēlāku laiku kopijas. Šī nabadzība nav izskaidrojama ar to, ka Kurzemes hercogi un viņu piederīgie nebūtu portretējušies. Lai nu kā, bet valdnieki visos laikos bijuši tie, kas visvairāk nodarbinājuši portretistus. To prasīja pati dzīve. Lai pieminam tikai, ka valdnieku saderināšanās parasti notika ar ģīmetņu starpniecību. Arī Kurzemē tas nav bijis citādi. Mēs varam atrast ne vienu vien norādījumu par hercogu portretiem, kuņi kādreiz eksistējuši, bet par kuņiem tagad nekas vairs nav zināms. Hercogs Gothards Ketlers saņēmis 1564. gadā no Karaļaučiem savas līgavas, Meklenburgas princeses Annas, portretu dzintara medaļonā — „gan ne visai līdzīgu”, kā

raksta medaļona nosūtītāja, princeses galma dāma
Margarete Klenova. 1565. gadā hercogs Gothards
pateicās Prūsijas hercogam Albrechtam par atsūtīto
portretu gleznotāju (conterfeier), kas liecina par to,
ka arī pats hercogs licis sevi gleznot.¹ Kāds Rīgas
tēlnieks 1621. gadā pagatavojis altāri ar hercoga
Fridricha un viņa dzīves biedres Elizabetes
Magdalenas tēlu, ko zviedri, Rīgu ieņemot,
iznīcinājuši vai aizveduši uz Zviedriju.² Hercogiene
Elizabete 1636. gadā nosūta savu ģīmetni Jēkaba de
la Gardija sievai Ebai Brahei.³ Pēc Gerharda Bloka
1675. gadā sastādītā saraksta Kuldīgas pilī,
hercogienes Luizes Šarlotes guļamajā kambarī,
atradies starp citiem arī viņas portrets visā augumā
„wie sie jugentlich gewesen”.⁴ Viņas atstātā
mantojuma sarakstā minēta vesela rinda Kurzemes
valdnieku nama piederīgo miniatūrportretu, medaļu
un medaļonu.⁵ Kas zina, kur visas šīs ģīmetnes
palikušas. Droši vien kaŗa jūkās daudzas no tām
iznīcinātas, bet citas nepazītas guļ svešās malās, kur
tikai laimīgs gadījums tās var izcelt atkal gaismā. Ja
sistematiski pētītu portretus kaut vai Berlīnes,
Šverīnas un Hesenes galerijās un pilīs, bez šaubām,
atrastu vēl vienu otru nepazītu Ketleru portretu.
Berlīnes „Kunstkammer’ā”, kuŗas krājumi vēlāk pa

lielākai daļai nodoti Monbižū (Monbijou) pilī, savu laiku atradusies hercoga Jēkaba mātes, hercogienes Sofijas Albertīnes, eļļas glezna.⁶ Arī Zviedrijā un Polijā varbūt atrastos dažs tagad nezināms Ketleru portrets.

Apskatot tālāk atsevišķu Kurzemes hercogu portretus, kuŗi uzglabājušies līdz mūsu dienām, atstāsim bez ievēribas tos, kam nevar piešķirt nekādu vēsturisku vērtību. Tādi, piemēram, ir Kurzemes provinces mūzejā atrodami pazīstamā miniatūrista J. Eksa (Oechs) gleznotie hercogu portreti. Tie pagatavoti 1836. gadā pēc tā saucamās Kurzemes hercogu ģeneāloģijas, par kuŗu turpmāk vēl būs jārunā, pie kam mākslinieks ļoti brīvi rīkojies ar oriģinālu, dodot pilnu vaļu savai fantazijai, ar ko portretu līdzība stipri cietusi. Kā paraugu saviem hercoga Jēkaba un hercogienes Luīzes Šarlotes portretiem Ekss nezināmu iemeslu dēļ izvēlējis Kurzemes provinces mūzejā atrodamo portretu medaļonu, kuŗā attēlots kāds nezināms laulāts pāris no 17. gs. vidus, bet nekādā ziņā ne hercogs Jēkabs ar savu dzīves biedri, ko pārliecinoši pierādījis J. Dēriņš.⁷ Tāpat pilnīgi bezvērtīgi Rosmeslera (Rossmasler) gravētie hercogu portreti (*Albers nordischer Almanach*, 1806—1809), dažas O. Šaberta

litografijas un hercoga Jēkaba un hercogienes Luizes Šarlotes litografētie portreti O. Mirbacha grāmatā *Kurische Briefe* (1846). Lai pārmērīgi nepalielinātu šī raksta apmērus, atstāsim neaplūkotus arī hercogu attēlus uz monētām un medaļām.

No pirmā Kurzemes hercoga Gotharda Ketlera un viņa sievas Annas, dzimušas Meklenburgas princeses, pazīstami tikai nedaudzi portreti. Nevienš no tiem nav oriģināls. Pirmajā vietā nostādāmi portreti no jau minētās Kurzemes hercogu ģenealoģijas. Šī 152 cm augstā un 113 cm platā eļļas glezna atrodas (t. i. atradās līdz 1940. g. Red.) Kurzemes provinces mūzejā un pagatavota 1771. gadā. No kurienes tā cēlusies, nav zināms, bet, tā kā tajā attēlots hercogu un grāfu Ketleru kopējais ciltskoks, jāsecina, ka to pasūtīnājis kāds grāfu Ketleru cilts loceklis — spriežot pēc datējuma, varbūt Lielzemes grāfs Francis Marija Ketlers (1748—1781). Gleznas centrā atrodas ciltskoks, allegoriska figūra ar Ketleru ģerboni un uzraksts: „Series Ducum Curlandiae ex Familia Kettlerorum, et quomodo florens Familia Comitum de Kettler eidem stirpi juncta. Anno 1771”. Ap centru grupējas 15 diezgan prāvi portreti, kreisā pusē septiņi hercogi, labā pusē astoņas hercogienes. Nezināmais, tehniski

diezgan veiklais gleznotājs, kopējot portretus no mums nepazīstamiem oriģināliem, cik redzams, cieši turējies pie paraugiem, jo pat nav atļāvies portretu formātus grozīt, lai labāk iekļautu tos gleznas kompozīcijā. Hercoga Fridricha Kazimira pirmās sievas Sofijas Amalijas portrets uzgleznots ovālā, turpretim visi pārējie četrstūrīnā rāmī. Tāda verdziska turēšanās pie parauga liek domāt, ka arī portretu līdzības ziņā viņš nebūs atkāpies no oriģināla. Tas, protams, vairo ģenealoģijas vēsturisko vērtību. Hercogs Gothards ar sievu Annu attēloti šeit kā jau paveci cilvēki, samērā vienkāršā apģērbā. Cits hercogu pāra eļļas dubultportrets, kuŗā tie attēloti svinīgākā tērpā un arī jaunāki, atrodas Jelgavas Trīsvienības baznīcā.⁸ Arī šis portrets nav oriģināls, bet kopija, kas gatavota ne agrāk kā 1602. gadā. Līdzīgs dubultportrets (69×84,5 cm), vēl vēlāka un ļoti slikta kopija, pieder Jelgavas provinces muzejam. Viens neliels hercogienes Annas eļļas portrets (27×22 cm) atrodas Gripsholmas pilī Zviedrijā. Kurzemes kultūrvēsturiskā izstādē 1886. gadā bija izstādīti hercoga Gotharda un hercogienes Annas portreti, pēc tipa līdzīgi Trīsvienības baznīcas dubultportretam; tie atzīmēti katalogā kā Purmsātu barona Ropa

īpašums.⁹ Kur šie portreti tagad atrodas, nav zināms. Tāpat nav zināms arī Griezes muižā bijušā hercogu pāra dubultportreta liktenis.¹⁰ Beidzot 1930. gadā Pieminekļu valdes darbinieki atrada Kuldīgas pilsētas nama bēniņos pirmo piecu Kurzemes hercogu eļļas portretus, to starpā arī Gotharda Ketlera portretu (73×60,5 cm). Visi šie portreti ir ļoti vēlas un mākslinieciski mazvērtīgas kopijas, kuŗām par paraugu, acīm redzot, noderējusi jau minētā Ketleru ģeneāloģija, kādēļ arī portreti datējami kā pagatavoti pēc 1771. gada.

No hercoga Fridricha un viņa sievas Elizabetes Magdalenas, izņemot attēlojumus Ketleru ģeneāloģijā un Fridricha portretu Kuldīgas pilsētas namā (75,5×63 cm), nav uzglabājies it nekas.

Daudz laimīgāks šai ziņā bijis viņa brālis hercogs Vilhelms, jo bez attēla Ketleru ģeneāloģijā un Kuldīgas portreta (75,5×63 cm) no viņa eksistē vienīgais oriģinālportrets, kas no Ketleru nama hercogiēm vispār uzglabājies. Par tādu neapšaubāmi jāuzskata lielais hercoga Vilhelma eļļas portrets Doma mūzejā, kas agrāk atradās Roņu salas baznīcā un ko 1895. gadā ieguva Rīgas senatnes pētītāju biedrība. Portrets (218×122 cm) datēts ar 1615. gadu un attēlo hercogu visā augumā, greznā uzvalkā

ar Saksijas kūrfirsta Kristiāna II biedrības ķēdi ap kaklu. Roņu sala no viduslaikiem piederēja pie Piltenes novada un kopā ar pēdējo neilgu laiku atradās hercoga Vilhelma īpašumā. Tai laikā, acīm redzot, portrets būs nokļuvis Roņu salas baznīcā. Portrets diezgan labi gleznots, un tam ir arī nozīme kostīmu vēsturē. Jelgavas provinces mūzejā glabājas neliels akvarelis (33×24,5 cm), kuŗā hercogs Vilhelms attēlots ceļos nometies, ar lūgšanā saliktām rokām. Spriežot pēc pozes, kādā hercogs attēlots, akvarelis var būt kopija no kādas epitafijas, votīvgleznas vai cita līdzīga reliģiskās mākslas pieminekļa. Ilgu laiku to uzskatīja par Roņu salas baznīcas portreta kopiju, kā tāda tas figūrēja arī Kurzemes kultūrvēsturiskās izstādes katalogā (Nr. 881), tomēr ar Roņu salas gleznu tam nekā kopēja nav. Hercoga Vilhelma sievas Sofijas Albertīnes, Jēkaba agri mirušās mātes, ģīmetni atrodam vienīgi Ketleru ģeneāloģijā.

No hercoga Jēkaba uzglabājies samērā lielāks skaits attēlojumu, tikai diemžēl arī no tiem neviens nav oriģināls. Bez attēla jau vairākkārt pieminētajā Ketleru ģeneāloģijā un no pēdējās kopētās Kuldīgas pilsētas nama ģīmetnes (87×73,5 cm), kuŗa pirms neilga laika nonoskaidrotā kārtā nozuda,

zināmi vēl šādi portreti.

Kurzemes provinces mūzejā ir neliela miniatūra uz papīra, kuŗu uzskata par 15 gadu vecā Jēkaba portretu. Tā reproducēta krāsās arī J. Juškeviča grāmatā *Hercoga Jēkaba laikmets Latvijā* (1932). Viss, ko par šo gleznu var teikt, ir tas, ka tajā attēlots jauneklis no 17. gs. pirmās puses. Nav absolūti nekādu pierādījumu, ka tas tiešām ir hercoga Jēkaba jaunības portrets. 17. gadsimta 70-os gados Maskavā pēc cara Aļekseja Michailoviča rīkojuma izgatavotā manuskriptā *Bolšaja gosudarstvennaja kniga ili koreņ rossijskih Gosudarej*, kas tagad glabājas Maskavas ārlietu ministrijas galvenajā archīvā, starp citiem Krievijas un ārvalstu valdnieku portretiem atrodams arī hercoga Jēkaba portrets.¹¹ To zīmējis — acīm redzot, ne pēc dabas, bet pēc kādas ģimētnes — ieroču palātas mākslinieks Dmitrijs Ļvovs.¹² Portretā hercogs attēlots kā jauns cilvēks ar nelielām ūsām un mazu bārdiņu. Paraksts zem portreta: „Jakubus knjaz Kurljantii”. Duŗas acīs, ka hercogs šeit attēlots ar Zelta aunādas ordeņa (Goldenes Vliess) nozīmi, — nekur citur viņa portretos mēs to neredzam, un nav arī nekādu ziņu, ka viņam šis augstākais Austrijas ordenis jebkad būtu piešķirts.

Hercogs Jēkabs
Gripsholmā

Vai nu šeit mākslinieks devis brīvu vaļu savai fantāzijai, vai arī pārpratis viņam doto paraugu.

Vislielāko ievēribu pelnī hercoga Jēkaba eļļas portrets (90×74 cm, kat. nr. 184) Gripsholmas pils galerijā Zviedrijā, lai arī to nevar uzskatīt par oriģinālu.¹³ Gripsholmā bez hercoga Jēkaba un jau pieminētā hercogienes Annas portreta vēl atrodam hercogienes Luīzes Šarlotes (90×74 cm, kat. nr. 189), hercoga Fridriha Kazimira (90×74 cm, kat. nr. 183), hercogienes Sofijas Amalijas (90×74 cm, kat. nr. 34), hercoga Ferdinanda (90×74 cm, kat. nr. 181) un pārējo hercoga Jēkaba bērnu, prinča Kārļa Jēkaba, prinča Aleksandra, princeses Luīzes Elizabetes, princeses Šarlotes Sofijas un veselus astoņus princeses Marijas Amalijas portretus.

Mēģināsim noskaidrot šo gleznu izcelšanos. Gripsholmas katalogs uz to atbildi nedod, arī Zviedrijas valsts antīkvāriātam nav nekādu dokumentāru ziņu, kas varētu palīdzēt šo jautājumu atrisināt. Atliek tikai minējumi. Aplūkojot šīs gleznas Gripsholmas ārzemju galerijā (utländska galleriet), rodas iespaids, ka, izņemot hercogienes Annas un dažus Marijas Amalijas portretus, visi pārējie ir vienā laikā un viena mākslinieka gleznota senču galerija. Visas gleznas vienāda lieluma, tikai

divu princešu portreti mazliet augstāki par citiem, visām vienādi rāmji, un to apakšējā malā vienādi melni koka dēļi ar uzrakstiem zviedru valodā. Spriežot pēc uzrakstiem, dēļi piestiprināti laikā no 1711. līdz 1728. g., jo princeses Marijas Amalijas nāves gads (1711) vēl atzīmēts, bet princeses Šarlotes Sofijas, Herfordas abates, miršanas gada (1728) trūkst. Tātad starp 1711. un 1728. gadu gleznas bijušas jau Zviedrijā. Tā kā grūti pieļaujams, ka portreti iegūti pirkšanas ceļā, jo tad būtu uzglabājušas par to kādas ziņas, atliek divas varbūtības — vai nu portreti nonākuši Gripsholmā kā kara laupījums, vai arī kā mantojums. Ziemeļu kara laikā zviedri ieņēma un izlaupīja tiklab Jelgavu, kā Kuldīgu, kādēļ nemaz nav izslēgts, ka viņi aizveduši uz Zviedriju starp citām lietām arī hercogu portretus. Tikai tādā gadījumā paliek nesaprotams, kādēļ viņi aprobežojušies ar tiem portretiem, kas tagad atrodas Gripsholmā, un nav paņēmuši vēl citus, kādi Jelgavā vai Kuldīgā neapšaubāmi bijuši, un kādēļ portretu skaitā nav hercoga Fridricha Kazimira otrās sievas Elizabetes Sofijas portreta. Ticamāka liekas mantojuma versija. Zviedrijas karaļa Fridricha (1676—1751) māte Marija Amalija bija Kurzemes hercoga Jēkaba jaunākā

meita. 1673. gadā viņa precas ar Hesenes-Kaseles landgrāfu Kārli un atstāj Kurzemi. Dabiski, ka, atrodoties tālu no savējiem, viņa vēlējusies redzēt tos ap sevi kaut attēlos un pasūtīnājusi savu vecāku, brāļu un māsu portretus. Tāds izskaidrojums ļoti labi saskan ar Gripsholmas portretu ģimenes galerijas raksturu. Portreti nav pagatavoti pirms 1678. gada, jo tikai tai gadā princis Aleksandrs tika uzņemts Johanītu ordenī, ar kuŗa nozīmi viņš attēlots portretā, un arī ne pēc 1711. gada, jo tai gadā Marija Amalija, prezumptīvā portretu pasūtīnātāja, mira. Varētu pat portretu pagatavošanas laiku ierobežot vēl vairāk, pieņemot kā vēlāko termiņu 1691. gadu, kad hercogs Fridrichs Kazimirs otru reizi precējās, jo viņa otrās sievas portreta, kā redzējām, galerijā trūkst. Karalis Fridrichs — toreiz vēl Hesenes-Kaseles princis — 1715. gadā precēja Kārļa XII māsu Ulriku Eleonoru un pārcēlās uz dzīvi Zviedrijā, kur viņu 1716. gadā iecēla par Zviedrijas armijas ģeneralisimu. Viņš arī būs Gripsholmas portretus atvedis no Kaseles kā savas mirušās mātes mantojumu. Ja pieņemam šo versiju, un tā liekas arī visticamākā, tad Gripsholmas portreti jāuzskata par kopijām no bojā gājušiem oriģināliem, bet samērā agrām un,

galvenais, labām kopijām. Arī portretu līdzību nenākas apšaubīt, jo jādomā taču, ka, pasūtinot kopijas, Marija Amalija būs izmeklējusi vislīdzīgākos oriģinālus, un — salīdzinot, piemēram, princeses Šarlotes Sofijas portretu ar viņas ģīmetni P. Šenka (P. Schenck) asējumā¹⁴ — līdzība ir acīm redzama. No visiem eksistējošiem hercoga Jēkaba portretiem Gripsholmas portrets jāuzskata par labāko un laikam arī par līdzīgāko. Zviedrijas armijas mūzeja direktors majors R. Jakobsons 1935. gadā dāvinājis Pieminekļu valdei ļoti labu kopiju no šī ievērojamā portreta.

Piegiežoties tagad hercoga Jēkaba portretiem grafiskā izpildījumā, pirmā kārtā jāatzīmē divi diezgan plaši pazīstami vaŗa grebumi. Pirmais atrodams grāmatā: Gal. Gualdo Priorato, *Historia di Leopoldo Cesare* (Vīnē 1670—74). Plates lielums 24 × 15,7 cm. Šai grebumā hercogs attēlots kā pusmūŗa cilvēks pusprofilā uz labo pusi. Paraksts italieŗu valodā: „GIACOMO DVCA di CURLANDIA, LIVONIA, SEMIGALIA etc . . . Maurit. Lang sculp”. Par ŗo Moricu Langi zināms tikdaudz, ka viņŗ cēlies no Augsburgas un darbojies kā vaŗa grebējs Vīnē 1649., Tīrnāvā 1658. un Kaŗavā 1665. gadā.¹⁵ Sprieŗot pēc ŗiem datiem, grūti

pieļaujams, ka hercogs Jēkabs ar mākslinieku personīgi būtu ticis savā ārzemju ceļojumā 1634.—

36. g. Drīzāk jāpieņem, ka grebums izdevēja vajadzībām pagatavots pēc kādas gleznas. Otrs, vēlākais grebums atrodams grāmatā: Everh. Gust. Happelii, *Historia moderna Europae* (Ulmā 1692). Grebuma samēri 30,7×17,6 cm, un paraksts zem tā: „Jacobus, Dux Curlandiae, Livoniae, Semigalliae etc”. Autora paraksta nav, bet, spriežot pēc pārējiem attēliem grāmatā, tas ir bijis kāds no Augsburgas vara grebēju ģimenes Kiliānu locekļiem. Trešais grebums, ievērojami mazāks par iepriekšējiem (9,6×7 cm), pielikts grāmatai: N. de Chwalkowo à Chwalkowski, *Regni Poloniae jus publicum* (2. izdevumam, 1684). Paraksts zem portreta: „Illustrissimus ac Celsissimus Princeps ac Dominus. Dominus JACOBUS, in Livonia Curlandiae et Semigalliae Dux. A. Vaillant fe”. Andrē Vajans (André Vaillant), gleznotājs un vara grebējs, dzimis 1629. gadā Lillē un miris 1674. g. Berlīnē.¹⁶ Par grāmatas autoru Nikolaju Chvalkovski zināms, ka tas ilgu laiku atradies Kurzemes hercogu dienestā, gan kā rezidents Varšavā (1670—84), gan kā hercoga padomnieks no 1677. gada, gan kā Skrudas pārvaldnieks (1692—1703).¹⁷ Tā kā Chvalkovskis

Hercogs Jēkabs un hercogiene Luīze Šarlote (grebumi pēc M. Čvičeka gleznām)

hercogus tuvu pazinis, jādomā, ka viņš savā grāmatā būs ievietojis tikai tādus portretus, kam ir līdzība ar oriģināliem.

Pirms pāris gadiem man izdevās Vācijā iegūt vēl līdz šim nepazīstamus hercoga Jēkaba un viņa sievas Luīzes Šarlotes portretus vaŗa grebumā. Abi tie gravēti pēc Matiasa Čvičeka (Czwiczek) gleznām. Gleznotāju un vaŗa grebēju Čvičeku, pēc tautības laikam čehu, lielais kūrfirsts 1628. gadā Karaļaučos iecēla par Brandenburgas kūrfirstu galma gleznotāju, un kā tādu viņu Karaļaučos min vēl 1652. gadā.¹⁸ Diezgan lielais hercoga Jēkaba portrets

(40,3×28,7 cm) paša Čvičeka gravēts 1648. gadā, kā tas redzams no paraksta zem portreta: „Illustrissimo celsissimoque Principi ac Domino DN, Jacobo, Dei gratia, in Livonia Curlandiae et Semigalliae Duci. Hancce ipsius Principem E F F I G I E M Mathias Czviczek, qui advivum a se depictam aeri incidi atque excudi Laboriosius ex officio maxime debito obediens curavit, subjectissime offert, dicat, sacrat. Anno Dm: MDCXLVIII”. Uz portreta hercogs attēlots, kā parasti, bruņās ar mežģiņu apkakli un tādu pašu cēdru (Feldbinde) pār labo plecu. Portrets ietverts ovālā rāmī ar devīzi: „Deo duci virtute comite omnia comitto”. Stūros Kurzemes ģerbonis, trofejas, kaujas un aplenkta pilsētas padošanās skati. Tā kā grebums darināts pēc paša Čvičeka no dabas (ad vivum) gleznota hercoga Jēkaba portreta un mākslinieks toreiz atradies Karaļaučos — mēs varam šo tagad vairs neeksistējošo portretu datēt ar 1645. gadu, jo tai gadā 35 gadus vecais hercogs Jēkabs bija Karaļaučos, kur viņš salaulājās ar Brandenburgas princesi Luizi Šarloti. Salīdzinot šo grebumu ar tā paša mākslinieka gleznām Berlīnes Monbižū pilī, jāatzīst, ka Čvičeks bijis nesalīdzināmi labāks gleznotājs nekā grafiķis. Grebums tehniski diezgan vājš, bet interesi tas iegūst ar to, ka tas ir

vienīgais hercoga Jēkaba portreta attēls, kas noteikti datējams. Čvičeka portrets visumā līdzinās Vajana grebumam un Gripsholmas portretam, tikai pēdējais mākslinieciski vērtīgāks. Profesora K. Marksa krājumā Getingā pagājušā gadsimta septiņdesmitajos gados atradies gravēts hercoga Jēkaba portrets *in 4°* ar parakstu „A. Bloem del., Lerch sc.”,¹⁹ bet to man nav izdevies atrast.

Hercogienes Luizes Šarlotes attēls Ketleru ģenealogijā ļoti līdzīgs nelielai (38,9×31,2 cm) Jelgavas mākslinieka Kr. Sidava ar 1752. gadu datētai eļļas gleznai Jelgavas provinces mūzejā, tā ka abi portreti ir kopijas no viena un tā paša oriģināla. Citāda tipa ir Gripsholmas portrets, kas visvairāk līdzinās jau minētā N. Chvalkovska grāmatā ievietotam hercogienes portretam. Pēdējais, 9,5×7,1 cm liels vaŗa grebums, pagatavots pēc laba oriģināla — acīm redzot, jau pēc hercogienes nāves (1676). Paraksts zem portreta: „Serenissima Princeps ac Domina Domina LUDOVICA CAROLINA Princeps Electoralis Brandenburgica, etc. Conjux d. 18. Aug. Styl novi A^o 1676 pie de functa. A. Valsandt sculpt.” Gravētājs, bez šaubām, bijis tas pats A. Vajans, kas pagatavojis Chvalkovska grāmatā šim grebumam blakus novietoto hercoga

Jēkaba portretu. Acīm redzot, te notikusi kļūdīšanās, parakstus iegravējot, jo tehnika abiem grebumiem vienāda un A. Valsanta vārds nevienā mākslinieku leksikonā nav atrodams.

Jau minētā M. Čvičeka portretā

(41×28,8 cm), ko 1643. gadā gravējis Johans Homans, hercogiene Luize Šarlote tēlota kā Brandenburgas princese. Sēru tērps portretā izskaidrojams ar to, ka Luizes Šarlotes līgavainis, Brandenburgas markgrāfs Ernsts, 1642. gada rudenī bija miris. Zem hercogienes portreta baroks četrriņdu dzejolis un diezgan gaŗš uzraksts: „Loysae Charlottae D. G. Electorali Marchionisse Brandenburgicae . . . Hanc ipsius M: effigiem humillime dedicat et offert, Anno 1643. Mathias Czwiczek H pinxit. Johann Homann sculpsit”. Lai gan ņeit hercogiene attēlota jaunībā, 26 gadus veca, un tehniski grebums nav pirmklasīgs, līdzība ar Vajana un Gripsholmas portretiem nenoliedzama.

Hercogs Fridrichs Kazimirs attēlots Ketleru ģeneāloģijā un no tās kopētā Kuldīgas pilsētas nama portretā (76×62,5 cm) kā cilvēks pašos spēka gados. Turpretim Gripsholmas portrets rāda viņu kā jaunekli kaŗavadoņa tērpā. 1672. gada rudenī viņš iestājās Holandes armijā, kur komandēja pulku;

ap to laiku arī Gripsholmas portreta oriģināls būs gleznots. Jau kā hercogu mēs viņu redzam anonīmā grebumā (21,3×16,5 cm), kas atrodams jau pieminētajā Chvalkovska grāmatā. Paraksts zem portreta: „Illustrissimus ac Celsissimus Princeps et Dominus, Dominus FRIDERICUS CASIMIRUS, in Livonia Curlandiae et Semigalliae Dux”. Kurzemes kultūrvēsturiskā izstādē 1886. gadā Purmsātu barons Rops bija izstādījis hercogu Fridrichu Kazimiru eļļas gleznā.²⁰ Kur tā tagad atrodas, nav zināms.

No hercoga Fridricha Kazimira pirmās sievas Sofijas Amalijas uzglabājušies divi eļļas portreti, viens Ketleru ģeneāloģijā un otrs Gripsholmas pilī, kā arī viens anonīms grebums (20,5×16,6 cm) Chvalkovska grāmatā ar parakstu: „Illustrissima ac celsissima Princeps ac Domina, Domina Sophia Amelia, in Livonia Curlandiae et Semigalliae Ducissa. Nata Principissa Nassoviae”, u.t.t. Hercoga otrās sievas, Brandenburgas princeses Elizabetes Sofijas portrets atrodams tikai Ketleru ģeneāloģijā.

Par spīti hercoga Fridricha Vilhelma neilgajam valdīšanas laikam — viņš mira 19 gadu vecs, 1711. gadā — apzināto viņa portretu skaits ir samērā liels. Bez attēlojuma Ketleru ģeneāloģijā un maznozīmīgā portreta (34×33,5) Jelgavas provinces mūzejā,

zināmas vēl divas miniatūras sudrabā. Vienu 1896. gadā kādā Berlīnes ūtrupē ieguva Doma mūzejs, otra pēc L. Arbuzova ziņām atradusies Jelgavas skolotāja K. Boja (Boy) īpašumā.²¹ Hercoga Fridricha Vilhelma portretu Kurzemes kultūrvēsturiskā izstādē bija izstādījis arī barons Rops.²² Kā zēns hercogs attēlots vairākos vaļa grebumos. Labākais no tiem ir pievienots K. fon Blumberga anonimi izdotai grāmatai *Account of Livonia* (Londonā 1701). Šī grebuma (16×9,2) pagatavotājs ir Holandes vaļa grebējs Guchts (Michael van der Gucht, dzimis 1660. gadā Antverpenē, miris 1725.g. Londonā). Paraksts zem portreta: „Fridericus Wilhelmus in Livonia Curlandiae et Semigalliae Dux. natus 1692. In teneris qui magna sapit, si passibus aequis Procedant, minimo tempore quantus erit? c. i. b. M. v. Gucht sculpt.”²³ Šī grebuma kopija (14,6×9 cm) ar parakstu franču valodā un bez autora apzīmējuma atrodama Blumberga grāmatas franču tulkojumā *Description de la Livonie* (Utrechtā 1705). Rovinskis pazīst arī šī grebuma atkārtojumu ar signātūru „I. B. Scotin sculp.” Anonimā grebumā, ko Rovinskis piedēvē Bernigerotam, hercogs attēlots bruņās un sermuliņa mētelī ar Baltā ērgļa ordeņa lentu pār plecu.

Hercogs Vilhelms
(t. s. Roņu salas
portrets)

Paraksts: „Fridericus Wilhelmus in Livonia
Curlandiae et Semigalliae Dux”. Diezgan prāvā
asējumā (34×24) pēc Nirnbergas portretista
Leonharda Hiršmaņa (1672—1750) gleznas hercogs

attēlots jau kā jauneklis. Šo portretu gravējis Kristiāns Veigels (1654—1725). Zem portreta paraksts: „DEI GRATIA FRIDERICUS GUILIELMUS IN LIVONIA CURLANDIAE ET SEMIGALLIAE DUX. Grator est pulcro veniens e corpore virtus . . . L. Hirschmann pinx. Chr. Weigel excud”. Vēlāka laika kopija pēc šī asējuma ir Frankfurtes vara grebēja Andreasa Reinharda (1715—1752) grebums (28,2×18,7 cm). Paraksts: „DEI GRATIA FRIDERICUS GUILIELMUS, IN LIVONIA, CURLANDIAE ET SEMIGALLIAE DUX. A. Reinhard sc.”

No hercoga Fridricha Vilhelma sievas, vēlākās Krievijas carienes Annas Joanovnas portretiem mūsu interesi var saistīt vienīgi tie, kuŗos viņa attēlota kā Kurzemes hercogiene. Eļļas gleznojums no tā perioda ir tikai viens — Ketleru ģeneāloģijā. No daudzajiem gravētiem portretiem — Rovinskis min 86 — apskatīsim arī tikai tos, kas attiecas uz laiku līdz 1730. gadam. Kā pirmais būtu minams grāmatā *Fama Europae* atrodamais anonīmais grebums (15×9,2 cm), ko Rovinskis piedēvē Bernigerotam. Paraksts zem tā: „Anna, Hercogin von Churland, gebohrne Princessin von Moscovien”. Rovinskis min vēl trīs šī portreta atkārtojumus, kas gan visi

iespiesti pēc 1730. gada.²⁴ Tie ir: 1) ar parakstu: „1733 anna iwanowna Jetzt Regierende Russische Kaiserin Mentzel sc. Lips.” no Cedlera grāmatas *Grosses Vollständiges Universal-Lexicon aller Wissenschaften und Künste* (Hallē un Leipciġā 1732—50); 2) ar parakstu: „Anna Iwanowna gewesene Russische Kaiserin war geb. 7. feb. 1693 starb 28. Oct. 1740” no grāmatas *Geschichte und Taten der . . . Kayserin Anna* (Sv. Pēterburgā 1740) un 3) ar parakstu: „Die jetzt Regierende Russiche Kāiserin Anna Iwanowna gebohren den A^o 1693 XX Entrevue G. F. Busch sculp. à Berlin 1730” no grāmatas *Gespräche im Reiche derer Todten* (Frankfurtē 1741).

Jelgavas provinces mūzejā atrodas diezgan slikti uzglabājusies mecotinto gravūra (37,8 × 26,2 cm), kuŗā Anna Joanovna tēlota kā Kurzemes hercogiene. Zem portreta paraksts: „Anna Gross Princes zu Russland auch in Liefland zu Curland und Semgallen Hertzogin. B f; Mitav”. Grūti atšifrēt, kuŗš Jelgavas meistars slēpjas zem burta B; iespējams, ka tas ir hercoga būvmeistars Martins Boass.²⁵ Tā pavedina domāt tas apstākļis, ka burts B parakstā stāv pārāk tālu no burta f, lai tas varētu būt uzvārda saīsinājums. Ņemot vērā slikto

nospiedumu un uzglabāšanās stāvokli, var domāt, ka sākumā bijis pilns vārds, kuŗā pārējie burti izdzisuši. Tādā gadījumā pilnais uzvārds varētu sastāvēt augstākais no 3—4 burtiem, un tādai prasībai atbilstu vienīgi Boasa vārds.

Pēdējā Ketleru cilts hercoga Ferdinanda portreti ir Ketleru ģeneāloģijā un Gripsholmas pilī.

Gripsholmas portretā Ferdinands attēlots kā jauns cilvēks bruņās un ar zizli labajā rokā; tas, acīm redzot, gleznots tai laikā, kad viņš dienēja Holandes armijā. Nav zināms, kur palikuši hercoga

Ferdinanda un viņa sievas Johannas Magdalenas portreti, kas bija izstādīti Kurzemes kultūrvēsturiskā izstādē.²⁶ Pēc Rovinska ziņām gravēts hercoga

Ferdinanda portrets atrodams grāmatā: *Entrevue zwischen dem Hertzog von Württemberg-Stuttgart, Carolo Alexandro und dem Hertzog von Curland Ferdinando* (Leipcigā 1737)²⁷ un hercogienes

Johannas Magdalenas portrets grebumā, kas attēlo viņas kapa pieminekli un kas parakstīts: „Krubsacius Archit. Reg. invent. Schmid Stannar. Lips. excud. — Bernigeroth sculpsit. 1762”.²⁸

Kā redzams, Ketleru cilts Kurzemes hercogu portretu nav daudz. Iespējams tomēr ir, ka vienu otru līdz šim nezināmu portretu vēl izdosies atrast,

kā tas ir noticis ar Kuldīgas pilsētas nama portretiem, kuŗus kopā ar hercoga Jēkaba Gripscholmas portreta kopiju Latvijas pagātnes pieminēkļu komisija tagad (1936. gadā. Red.) novietojusi Rīgas pilī Valsts prezidenta reprezentācijas telpu izgreznošanai.

-
- ¹ L. Arbusow, *Bildnisse der Hercoge von Kurland*, Jahrbuch für Genealogie, Heraldik und Sphragistik, Mitau 1894, p. 159.
  - ² E. Seraphim, *Aus Kurlands herzoglicher Zeit*, Mitau 1892, p. 56.
  - ³ L. Arbusow, l. c., p. 159.
  - ⁴ *Jahrbuch für Genealogie etc.*, 1895, p. 186.
  - ⁵ *ibidem*, p. 187.
  - ⁶ L. v. Ledebours, *Archiv f. d. Geschichte des preuss. Staates*, XII, 1833, p. 13.
  - ⁷ *Sitzungsberichte der Kurl. Ges. für Literatur und Kunst*, Mitau 1877, p. 14.
  - ⁸ *Katalog der Kurländischen culturhistorischen Ausstellung*, Mitau 1886, Nr. 619.
  - ⁹ *ibidem*, Nr. 877, 878. Pēc L. Arbuzova ziņām tie cēlušies no Lielezeres muižas, kas senāk piederēja grāfiem Ketleriem. L. Arbusow, l. c., p. 159.
  - ¹⁰ L. Arbusow, l. c., p. 159.
  - ¹¹ Reproducēts izdevumā *Portrety, gerby i pečati bolšoj gosudarstvennoj knigi*, S. Peterburg 1903, p. 88.
  - ¹² V. Trutovskij, *Bojarin i oružničij Bogdan Matveevič Hitrovo i Moskovskaja Oružejnaja palata. Starye gody*, 1909, p. 365.
  - ¹³ Kataloga numuri citēti pēc S. Strömbom och E. E. Uggla, *Katalog öfver porträttsamlingen på Gripsholm*, s. I. MDMXXVII.
  - ¹⁴ Hr. E. Hutten-Czapski, *Spis rycin przedstawiających portrety . . . polskich osobistości*, Krakow 1901, Nr. 283.

- ¹⁵ Thieme-Becker, *Allgemeines Lexicon der bildenden Künstler*, Leipzig.
- ¹⁶ H. W. Singer, *Allgemeines Künstler Lexicon*, Frankfurt a. M. 1895—1901.
- ¹⁷ *Jahrbuch für Genealogie* etc., 1895, p. 190.
- ¹⁸ Thieme-Becker, l. c.
- ¹⁹ L. Arbusow, l. c., p. 160.
- ²⁰ Kat. Nr. 885.
- ²¹ L. Arbusow, l. c., p. 162.
- ²² Kat. Nr. 886.
- ²³ D. A. Rovinskij, *Podrobnij slovar russkih gravirovannyh portretov*, Sanktpeterburg 1889; par šo un turpmāko p. 1783 s.
- ²⁴ D. Rovinskij, l. c., p. 263 s.
- ²⁵ W. Neumann, *Lexicon Baltischer Künstler*, Riga 1908, p. 16.
- ²⁶ Kat. Nr. 888 un 889.
- ²⁷ D. Rovinskij, l. c., p. 1769 s.
- ²⁸ *ibidem*, p. 883 s.

Vecākais Latvijas ordenis

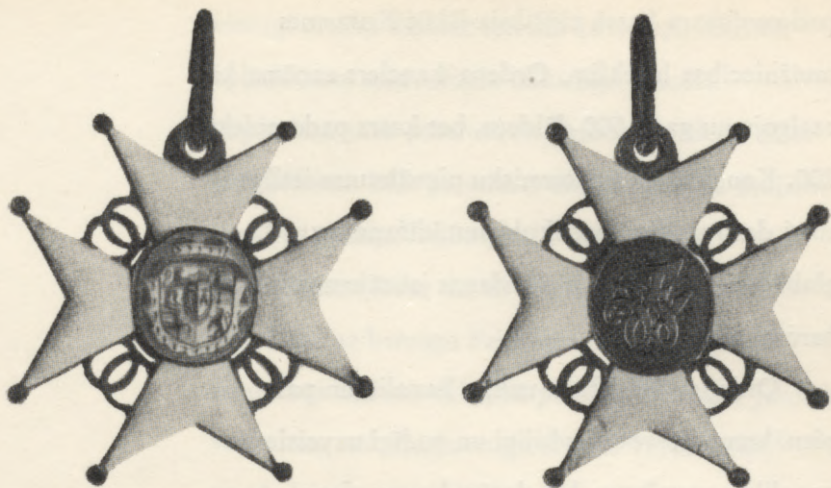
KURZEMES HERCOGS Fridrichs Vilhelms, lielā hercoga Jēkaba mazdēls, pazīstams vēsturē tikai ar to, ka viņš bija vēlākās Krievijas ķeizarienes Annas Joanovnas vīrs un mira drīz pēc kāzām. Viņa vārds tomēr saistās ar vienu iestādījumu, kuŗam gan bija tikpat īss mūžs kā pašam hercogam, bet kas pelna, ka to no aizmirstības paceļ. Hercogs Fridrichs Vilhelms nodibināja pirmo un vienīgo Kurzemes ordeni.

Speŗot pēc ilgākas prombūtnes pirmo reizi kāju uz dzimtās zemes, jaunais hercogs 1710. gada 13. maijā Liepājā parakstīja statūtus jaundibināmajam Atzinības ordenim (l'Ordre de la Reconnaissance). Pēc statūtiem ordenis nodibināts, lai ar to atzīmētu pateicību visvarenajam Dievam „et in memoriam recuperatae Curlandiae”, kā arī atceroties izciesto nelaimi un ilgo prombūtni no savas valsts.¹ Pēdējais zīmējās uz lielo Ziemeļu kaŗu, kas izpostīja Kurzemi un piespieda mazgadīgo hercogu kopā ar māti, hercogienu Elizabeti Sofiju, atstāt savu zemi un meklēt patvērumu Prūsijā, un vēlāk — kad hercogiene bija devusies otrā laulībā — arī Baireitā. Ierosinājumu dibināt Kurzemē ordeni hercogs

neapšaubāmi būs dabūjis Prūsijā. Tur viņš bija liecinieks Melnā ērgļa ordeņa nodibināšanai un arī pats ar to tika apbalvots. Varbūt viņš ar ordeņa palīdzību cerēja panākt hercogam uzticīgu muižnieku kodola nodibināšanu, kam toreizējās attiecībās starp hercogu un muižniekiem varēja būt ievērojama politiska nozīme. Diemžēl hercogs jau nākamajā gadā (1711.) mira, un viņa īstie nolūki palikuši apslēpti.

Atzinības ordenim bija tikai viena šķira. To nēsāja ap kaklu ikšķa platā gaiši sarkanā (ponceau) lentā ar sudraba maliņām. Tikai ceļojumos bija atļauts to nēsāt arī „en médaille”. Ja kāds no ordeņa kavaliešiem mira, pārējiem četras nedēļas ordenis bija jānēsā sudraba svītriņām ielokotā melnā lentā. Ordeņa nēsāšana bija obligāta. Tiem, kas tīši to neuzlika, kapituls varēja ordeni atņemt. Pēc kavaliera nāves viņa piederīgiem ordenis bija jānodod atpakaļ.

Pati ordeņa nozīme bija balti emaljēts maltiešu krusts ar zelta bumbiņām visos astoņos stūņos. Krusts karājās čūskas izskatā veidotā zelta gredzenā. Ordeņa priekšpusē ovālā vidus medaļonā — Kurzemes ģerbonis emaljā, dabiskās krāsās, un krusta galā uzraksts: *pour les bonnêtes gens*. Ordeņa

Kurzemes hercoga
Fridricha Vilhelma
nodibinātais
Atzinības ordenis

otrā pusē vidus medaljonā monogramma F. V.

Ordeņa kavalieņu skaits bija aprobežots un nedrīkstēja pārsniegt 24. Šai skaitī neietilpa valdnieki, kuņiem ordeni varēja piešķirt bez ierobežojumiem, ordeņa kanclers un divi ordeņa padomnieki, kā arī visi četri Kurzemes virspadomnieki (Oberräthe) un abi Piltenes zemes padomnieki (Landräthe), kas saņēma ordeni, iestājoties amatā. Pusi no 24 ordeņa kavalieņiem hercogs varēja izvēlēties no ārzemniekiem, bet otru pusi tikai no kurzemniekiem. Ordeņa kancleru un padomniekus iecēla pats hercogs, kancleru uz visu mūžu, bet padomniekus tikai uz laiku, kamēr viņi bija hercoga dienestā. Pirmajam ordeņa

padomniekam katrā ziņā bija jābūt Kurzemes muižniecības loceklim. Ordeņa kanclers saņēma kā atalgojumu gadā 500 dāldeņu, bet katrs padomnieks 200. Kanclera un padomnieku pienākumos ietilpa tikai darbvedība, matrikulu sastādīšana un glabāšana, jo ordeņa piešķiršanas jautājumus izšķīra hercogs viens pats.

Ordeņa piešķiršana uzlika kavalierim par pienākumu dzīvot dievbijīgi un godīgi uzvesties; par sliktu uzvešanos, kas darītu kaunu visam ordenim, hercogs pēc kapitula lēmuma varēja vainīgajam ordeni atņemt. Saņemot ordeni no hercoga rokām, dekorējamam vajadzēja svinīgi apsoties arvien parādīt savam valdniekam cieņu un sadzīvot mierā un satiecībā ar pārējiem ordeņa kavalieriem. Ja kādu no ordeņa kavalieriem nepelnīti piemeklētu nelaime vai posts jeb ja viņš, būdams kaņavīrs, kristu gūstā, ordeņa pienākums bija sniegt viņam palīdzību un rūpēties par viņu. Ordeņa dibināšanas dienu pienācās atzīmēt ar labiem darbiem un izdalot nabagiem dāvanas. Tai dienā ik gadus jāsapulcējas arī ordeņa kapitulam. Hercogs bija nodomājis ierīkot sevišķu zāli ordeņa vajadzībām. Zāles uzturēšanai katrs apbalvotais iemaksāja 30 dukātu; no iemaksas atsvabināti tika

vienīgi ordeni dibinot ieceltie kavalieři. Katram apbalvotam sešu mēnešu laikā bija jāiesūta kapitulam savs portrets un ģerbonis ordeņa zāles izdaiļošanai. Bija paredzēts dibināt ordeņa brāļiem sevišķus pensiju fondus, bet neilgā ordeņa pastāvēšanas laika dēļ to nepaspēja.

Līdz ar hercoga Fridricha Vilhelma nāvi Atzinības ordenis faktiski pārstāja eksistēt. Jaunais valdnieks, nelaiķa hercoga tēvocis Ferdinands, pastāvīgi uzturēdamies Dancigā, ordeņus vairs nepiešķīra; viņš pat pieprasīja jau piešķirto ordeņu nozīmju atdošanu. Šis rīkojums tomēr palika neizpildīts. Visā ordeņa pastāvēšanas laikā Kurzemē tika izdalītas 18 ordeņa nozīmes, no kurām līdz mūsu dienām uzglabājusies tikai viena, kas tagad (1937. gadā. Red.) atrodas Jelgavas provinces mūzejā.

---

¹ C. L. Tetsch, *Curländischer Kirchen-Geschichte Zwoter Theil*, Königsberg und Leipzig 1768, p. 236 ss.

Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.

Aizvestas Kurzemes hercogu mantas

NG HERCOGU laikmeta Kurzemē (1561—1795) mūsu zemē saglabājies ārkārtīgi maz priekšmetu, kas personīgi piederējuši atsevišķiem hercogiem. Turpretim kaimiņu zemēs — it sevišķi Vācijā, Zviedrijā un vecajā Krievijā — atrodama dažāda laba manta, kas pierādāma par Kurzemes hercogu īpašumu. Balstīdamies uz diemžēl ļoti trūcīgā avotu materiāla, tālāk mēģināsim konstatēt, kādi priekšmeti no Kurzemes hercogu laikiem sameklējami agrākajā Krievijā, pie kam gan vienmēr paturams prātā, ka gandrīz visas ziņas pamatojas uz priekškaŗa datiem un ka tieši pēdējie gadi (t.i. pēc 1941. Red.) te droši būs radījuši pārmaiņas.

Vislielākā interese neapšaubāmi varētu būt par Kurzemes hercoga Jēkaba (valdīja 1642—1682) bibliotēku, kas savā laikā ietilpa Ķeizariskās Zinātņu Akadēmijas bibliotēkā un īstenībā bija pēdējās pamatvienība.

Hercogam Jēkabam Ketleram piederēja tiem laikiem visai ievērojama bibliotēka, kuŗā atspoguļojas šī valdnieka plašais zināšanu un interešu loks. Arī viņa dēls un sekotājs hercoga

tronī Frīdrichs Kazimirs ir papildinājis bibliotēku, kaut gan šaurākā apjomā. Pēc viņa nāves, Ziemeļu kara laikā, 1701. gadā, zviedri pārveda šo bibliotēku uz Rīgu, kur tā palika, līdz pilsētu ieņēma krievi (1710). Jaunais hercogs Frīdrichs Vilhelms mēģināja grāmatas no krieviem atgūt: kādā ar 1710. gada 19. jūliju Liepājā datētu reskriptu viņš uzdod savam kabineta direktoram Teodoram Lauam (Lau) doties uz Rīgu, lai tur pārņemtu bibliotēku, archīvu un visas hercoga dārglietas. Tam tomēr acīm redzami nav bijis panākumu, jo vēl 1714. gadā viss atradies Rīgā, kā rāda Pēterā I raksts Vidzemes gubernātoram kņazam Goļicinam, kur pēdējam pavēlēts nekavējoties nosūtīt „Kurzemes bibliotēku” uz Pēterpili. Grāmatu transportam gubernātors pieprasīja Rīgas rātei 45—50 pajūgus. No gubernātora sarakstēs ar rāti vērojams, ka transporta līdzekļu sagāde radīja zināmas grūtības, un 1714. gada marta beigās bibliotēka vēl visādā ziņā bija Rīgā. Pārvešana tomēr būs notikusi tai pašā gadā, jo Johans Bakmeisters (Bacmeister) savā *Essai sur la Bibliotheque de l'Academie des sciences de St. Petersbourg* (St. Petersbourg 1776, p. 47) datē Akadēmijas bibliotēkas sākumus ar 1714. gadu; tur esot novietotas īsi priekš tam no iekārotajām

provincēm savāktās grāmatas — no Jelgavas vien atvesti 2500 filozofiska un teoloģiska satura darbi. Līdz 19. gadsimta beigām bibliotēku uzlūkoja par pazudušu; virsskolotājs H. Dīderichss (Diederichs) gan publicēja 1894. gada Kurzemes literātūras un mākslas biedrības sēžu protokolos (Sitzungsberichte) fragmentārus sarakstus par Kurzemes hercogu grāmatām, kas gadījuma dēļ bija nākušas viņa rokās, taču par bibliotēkas likteni nekas nebija zināms. Tikai 1901. gadā virsskolotājam Fr. f. Keisleram (v. Keussler) nejauši izdevās Pēterpilī atrast hercoga Jēkaba grāmatu krātuves pēdas. Zinātņu akadēmijas bibliotēkā viņš atrada kādu sējumu ar Dāvida dziesmu atdzejojumiem latīņu valodā, kas iznācis 1590. gadā un kuŗa autors ir Hesenes landgrāfs Morics. Minētā eksemplāra pirmā vāka iekšpusē landgrāfs ar roku ierakstījis veltījumu Kurzemes hercogam Vilhelmam. Tādēļ uzmanīgs kļuvis, Keislers atrada arī rakstītu katalogu ar virsrakstu *Ex Bibliotheca Ducis Curlandiae*, kas, pēc papīra spriežot, radies 18. gs. vai 19. gs. sākumā. Katalogā 64 lielas lapas, kas, atskaitot 62. lapu, aprakstītas ar grāmatu nosaukumiem. Visgaŗām te runa par 16. un 17. gs. grāmatām, un no 18. gs. nav nevienas, tā ka šīs

grāmatas neapšaubāmi piederējušas Ketleru cilts hercogiem. Kurzemes literātūras un mākslas biedrības uzdevumā tolaik izgatavoja šī kataloga norakstu, ko novietoja biedrības bibliotēkā.

Katalogs aptver pavisam 2718 grāmatas un manuskriptus, proti, 632 teoloģiska, 522 juridiska, 240 medicīniska, 32 dabzinātniska un 1292 filozofiska, vēsturiska, matēmatiska un filoloģiska satura darbus. H. Dīderichss Kurzemes sēžu protokolos šādi apraksta hercoga Jēkaba bibliotēku: „Hercoga bibliotēkā atradās ne mazums dārgu un šobrīd ļoti retu darbu. Vēl lielāku interesi nekā grāmatas pelnī hercoga bibliotēkas manuskripti, kuŗu bija pavisam 64, bet no kuŗiem pašlaik diemžēl apzināmi vairs tikai 49. No neatrodamajiem īpaši interesants būtu 1691. gada rokraksts *Splendor Curlandiae et Semigalliae*. Vēsturiska satura manuskriptu skaits vispār nav liels; no tiem sevišķi jāpiemin Joachima Denigera ziņojums hercogam Jēkabam par savu braucienu uz Gambiju 1652. gadā, Mollina kuŗa žurnāls par to pašu braucienu, Heinricha Kīliana apraksts par saviem ceļojumiem pa Eiropu, kas sniegts hercogam Vilhelmam kā Rostokas universitātes rektoram; tālāk laba tiesa ģeneāloģiju — divas no tām hercoga

Vilhelma, viena ar ierakstiem no 1590. līdz 1605. gadam, otra no 1592. gada, tāpat Brandenburgas markgrāfa Albrehta cilts grāmata (1604—1607) un kāda cita, no 1656. gada, kas piederējusi Georgam f. Rentelenam Igaunijā. Interesi modina arī hercogienes Luizes Šarlotes tabulātūras grāmatiņa no 1632. gada, ko jau aplūkojis Dr. J. Bolte Berlīnē. Vēl jāatzīmē kāds 1637. gada kopsējums, kuŗā atrodas īsa latviešu gramatika — gan visvecākā, kāda vispār eksistē”. Savu ziņojumu H. Dīderichss nobeidz vārdiem: „Rūpīgs skats katalogā modina sāpīgu nožēlu, ka šī vērtīgā un svarīgā hercogu bibliotēka mūsu dzimtenei atrauta uz visiem laikiem; diemžēl tā šobrīd ir arī pilnīgi izkļiedēta, un hercogu grāmatas pēc atsevišķām nozarēm ietilpinātas Akadēmijas bibliotēkā”.

Kopā ar bibliotēku krievi aizveda arī hercoga dārglietas, tomēr tagad vairs nebūs iespējams nekā par to likteni uzzināt, jo trūkst attiecīgo priekšmetu saraksta. Turpretim vērtslietas, kas reiz piederējušas Bīronu nama hercogiem, ir Krievijā uzrādāmas.

Ernests Johans Bīrons, Kurzemes hercogs un krievu valsts pavaldonis, tika pēc apvērsuma 1740. gada 8. novembrī kopā ar ģimeni apcietināts un ieslodzīts Šliselburgas cietoksnī. Visu viņa mantu

konfiscēja. Ar ministru kabineta rīkojumu 1740. gada 11. novembrī Vidzemes ģenerālgubernātoram ģenerālfeldmaršalam Lasi (Lacy) uzdeva, „ievērojot to, ka Kurzemes hercogs, kā zināms, dažādos laika posmos savas šeit saraustās bagātības — sudrabu un citas lietas — nogādājis uz Rīgu, Jelgavu un saviem īpašumiem Kurzemē”, visas šīs mantas pārņemt un nogādāt drošībā. Rīkojumā izteiktas aizdomas, ka Rīgā Bīrona lietas varētu glabāties pie viņa svaiņa ģenerāļa f. Bismarka, ko arī apcietināja kā Bīrona atbalstītāju; par Kurzemē esošo mantu turpretim tuvākas ziņas varētu būt kambaŕkungam Butlaram. Uz Kurzemi būtu nosūtāmi virsnieki ar „ne pārmērīgi lielām” kaŕavīru vienībām, kas tad pārvestu Bīrona mantu uz Rīgu, „tomēr ievērojot piesardzību, lai nedotu poļiem iemesla kliegt par mūsu patvaļu Kurzemē”. Šo uzdevumu feldmaršals f. Lasi arī uzticīgi izpildījis, par ko liecina pavēle pulkvežleitnantam Iljinam doties un Bīrona Salasmuižu, lai aizzīmogotu un nogādātu Rīgā „naudu un pārējās vērtslietas” (*Russk. Arhiv*, I, 1877, p. 417). Atsavināja, zināms, arī Pēterpilī atrodamos Bīrona īpašumus.

Šis un tas no konfiscētās Kurzemes hercoga mantas bija saglabājies un atradās krievu mūzejos —

piemēram, Ermitāžā un Ieroču palātā Maskavā. Vispirms te minamas divas sudraba galda servīzes, kas agrāk atradās Ziemas pili Pēterpilī, bet kopš 1911. gada bija pievienotas Ermitāžas sudraba krājumiem. Abas līdz 1740. gadam bija Ernesta Johana Bīrona īpašums, un tās konfiscēja krievu valdība. Tā saucamā „2. jaunā servīze” ietver arī priekšmetus, kas piederējuši pavaldoņa brālim ģenerālim Gustavam Bīronam (1694—1742). Servīzē beigās bija vairs tikai 26 objekti, jo laika gaitā daudzi citi sakausēti. To vidū ir vācu (Dancigas, Štutgartes), franču (Parīzes) un angļu (Londonas) sudrabkaļu darbi. Daudziem priekšmetiem meistarū zīmes lietojot nodilušas, kādēļ tos nav iespējams identificēt. 1749. gadā bija paredzēts servīzi dāvināt Persijas šacham, un krievu vēstnieks kņazs Goļicins bija to jau aizvedis līdz Astrachanai, taču dāvinājums nenotika, un sudrabu atkal nogādāja atpakaļ Pēterpilī.

Servīzes vērtīgākās daļas neapšaubāmi ir Kloda Ballēna (Ballin) darinātā *plat de menage* un Pola de Lamerī (Lamerie) bļoda. *Plat de menage*, kas sākumā bija ģenerāļa Gustava Bīrona īpašums, sveķ kopā divus pudus, 30 mārciņas un 24,5 zolotņikus (tātad 40 kg); tās sastāvā pamatne ar astoņiem

pieskrūvētiem svečturiem, četri cukura un četri
sinepju trauki, bet stūros pievienoti četri
gliemežvākiem līdzīgi sālnieki; visu vainago lēzena
bļoda ar četriem sieviešu krūštēliem. Šai *plat de
menage* uzspiesta Parīzes sudrabkaļu meistara Kloda
Ballēna (miris 1754) zīme, un tā radusies 1724./25.
g. Bļodu darinājis Londonas meistars Pols de Lamerī,
viens no labākajiem angļu 18. gs. sudrabkaļiem;
bļodai uzspiesta viņa zīme, un tā datējama ar
1726./27. g. Šis trauks sveķ piecus pudus, vienu
mārciņu un 48 zolotņikus, tam četras kājas un divas
osas. Priekšpusē atrodas divu eņģeļu turēts vairogs,
kas aizsegts ar sudraba plāksnīti. Šī plāksnīte
piestiprināta vēlāk — acīm redzami tādēļ, lai
aizklātu Skērsdeilas grāfa (Earl of Scarsdale)
ģerboni. Ir skaidrs, ka bļoda reiz piederējusi
Nikolasam Līkam (Leake), Skērsdeilas grāfam, kas
mira 1735. gadā kā pēdējais no savas cilts. No viņa
atstātā mantojuma šo bļodu tad ieguvuši tie
Augsburgas sudrabkaļi, kas — aizseguši ģerboni —
ietilpināja to Ernestam Johanam Bīronam
pārdodamajā servīzē.

No otras, tā sauktās „Rīgas servīzes”, ko 1742.
gadā pārveda no Rīgas uz Pēterpili un kuņas sastāvā
īsteni bija 327 objekti, diemžēl uzglabājušies tikai

divi priekšmeti — tomēr paši lielākie un arī
mākslinieciski vērtīgākie: atkal *plat de menage* un
bļoda. Pirmajai ir Augsburgas raudze un meistara
Johana Ludviga Billera zīme, taču nav
noskaidrojams, vai tas bijis vecākais (1656—1732)
vai jaunākais (miris 1746) no abiem J. L. Billeriem,
jo vērojams, ka *plat de menage* radusies 18. gs.
pirmajā pusē. Tai pašā laikmetā darināta arī bļoda,
kam tāpat Augsburgas raudze, bet meistara Johana
Jakoba Bruglochera (miris 1752) zīme.

Kādā rakstā par Ermitāžas sudraba galeriju,
kas ievietots krievu žurnālā *Sredi kollekcijerov*
1923. gada 3./4. burtnīcā, P. Derviss piemin arī kādu
sevišķi smalki izstrādātu sudraba tualetes piederumu
komplektu, kas piederējis hercogam Ernestam
Johanam Bironam; tas atradies minētajā galerijā un
bijis dažu 18. gadsimta 20-to gadu Londonas
meistaru darbs. Tomēr par šo komplektu nekādu
ziņu nav ne Falkerzāma (Falkersahm) darbā *Opisi
serebra Ego Imper. Veličestva* (1907), nedz
Troinickija (Troinitzky) pārskatā *Old English Plate
of the Hermitage Museum* (1923). Ermitāžas
katalogos ir atzīmēti vēl daži sīkāki priekšmeti, kas
kādreiz bijuši Ernesta Johana Birona īpašums. Tā
dārglietu galerijā atrodams kāds daļēji apzeltīts

kauss ar ķeizarienes Annas parakstu un divām sieviešu figūrām; to darinājis Novgorodas meistars K. A. 18. gadsimtā, tas apzīmēts par Kurzemes hercoga Ernesta Bīrona īpašumu un 1861. gadā Maskavā nopirkts Ermitāžai. Tālāk turpat atrodam trīs slaidas glāzes, kuņās iegravēts hercoga Ernesta Johana Bīrona ģerbonis. Par patīcamu Bīrona īpašumu apzīmēta kāda zelta kārba ar figūrām reljefā (ķeizariene Anna uz troņa, viņai apkārt četri sieviešu stāvi). Ieroču palātā Maskavā glabājas zināms skaits šaujamo ieroču, kuņu ģerboņi liecina, ka tie piederējuši Ernestam Johanam Bīronam. Dažos gadījumos runa par Bīronu cilts Kurzemes hercogu ģerboni, citos par grāfa Bīrona ģerboni. Ar pirmo apzīmēti ieroči no 1737. līdz 1740. gadam, jo 1737. gadā Ernestu Johanu Bīronu ievēlēja par Kurzemes hercogu. Valstsgrāfs viņš kļuva 1730. gadā, tātad ar grāfa ģerboni greznotie ieroči attiecas uz laiku no 1730. līdz 1737. gadam. Katrā ziņā atsevišķi ieroči var būt pagatavoti jau arī priekš šiem termiņiem.

Grāfa Bīrona ģerbonis, ko ietver Andreja ordeņa lenta un devīze „Ticībai un uzticībai” (*Za veru i vernost*), atrodams uz šādiem ieročiem: uz šautenes ar sudraba apkalumiem, kuņai uz aizslēga

signatūra: „Paul Poser a Prag”; uz šautenes ar misiņa apkalumiem, ko parakstījis „Joseph Hamerl in Wien”; uz diviem karabīniem ar sudraba apkalumiem, kuŗu laides signējis „Poser in Prag”, un uz pāris pistolēm ar sudraba apkalumiem, kuŗas tāpat signējis „Paul Poser A. Prag”. Ar Kurzemes hercogu ģerboni apgādāta kāda šautene, kam sudraba apkalumi un signatūra „Wal Mark a Copenhagen”, un pāris sudrabā kaltu pistoļu, kam vairākās vietās paraksts „Gio Battisto Zugno Brescia”. Ieroču palātā Maskavā, bez šaubām, būs nokļuvis vēl dažs labs ierocis, kas kādreiz piederējis Ernestam Johanam Bīronam, taču katalogā vien vairāk nevar sameklēt.

Ermitāžā atrodas porcelāna rakstāmgalda piederumi (četri priekšmeti), kas reiz piederējuši Ernesta Johana Bīrona sievai, hercogienei Benignai Gotlībei, dzimušai Trotai f. Treidenai (Trotta von Treyden). Tie darināti Meisenes porcelāna rūpnīcā un pēc kataloga datējami ar 1735.—37. g. Piederumus rotā kauju ainas, Bīrona ģerbonis, kā arī kronēta un palmu zaros ietverta spoguļmonogramma B. G. B.

Žurnālā *Pamjatniki iskusstva Tulskoj gub.*, Maskavā 1913, 2. burtnīcā, sniegts attēls, kuŗā

redzams slīpēts 28 cm augsts stikla pokāls, ko grezno Ernesta Johana Bīrona attēls ovālā ietvarā, uzraksts „D. G. Ernestus Johannes in Livon. Curl. et Semigal. Dux” un hercoga Bīrona ģerbonis. Pēc visām zīmēm spriežot, šis pokāls bijis Ernesta Johana Bīrona īpašums. Žurnāla iznākšanas laikā tas atradās L. Jankova krājumā, Sebino, Tulas guberņā.

Krievijā konstatējami tikai ļoti nedaudzi priekšmeti, kas reiz piederējuši Ernesta Johana Bīrona dēlam un pēctecim hercogam (1769—1795) Pēterim. Vispirms te būtu minama sudrabā kalta brieža figūra, kāda Desavas sudrabkaļa darbs, kas atrodas Ermitāžā un atzīmēts kā kādreizējs hercoga Pēterļa īpašums. Liekas skaidrs, ka šī figūra nokļuvusi Ermitāžas krājumos tikai pēc revolūcijas un ka tā nāk no kāda konfiscēta privātkrājuma, jo agrākajos katalogos to nekur nepiemin.

Bij. Jusupovu Archangelskojes muižas pilī, netālu no Maskavas, atrodas grezna guļamistaba, ko dēvē par „Kurzemes hercogienes guļamistabu”. Lieta te šāda. Pēteris Bīrons, pēdējais Kurzemes hercogs, savā otrā laulībā bija precējies ar Eudoksiju Jusupovu, no kuņas viņš tomēr šķīrās jau 1778. gadā. Pēc viņas nāves Pēterpilī 1780. gadā hercogs Pēteris nosūtīja viņas brālim Nikolajam Jusupovam kā

piemiņu nelaiķes guļamistabas iekārtu. Kad N. Jusupovs, kas ārkārtīgi lepojās, ka saradojies ar valdnieka namu, 1810. gadā nopirka Archangelskojes muižu, viņš ierīkoja tur — izlietodams saņemtās mantas — Kurzemes istabu. Šī guļamistaba nekad nav lietota, un tā ir tipisks paraugs 18. gadsimta „parādes guļamistabām”. Četri stabi sadala šo istabu divās daļās; vienā no tām, īstajā guļamistabā, atrodas pompozā, ar sudrabu rotātā „debesu gulta” un tās zilgani sudrabainais baldachins, ko vainago sudraba ērglis. Otra daļa iekārtota kā buduārs, tur atrodas baltas mēbeles, greznotas ar sudrabu un pārvilkta ar zilu drēbi, Kanovas skulptūra „Parisa galva” un divas van Loo gleznas, tāpat virkne citu priekšmetu.

Mēs nemaldīsimies, pieņemdami, ka krievu krājumos atrodas vēl daudz vairāk mantu, kas reiz piederējušas Kurzemes hercociem, īpaši Ernestam Johanam Bīronam, taču ir gandrīz neiespējami tās visas apzināt, jo katalogos bieži trūkst tuvāku ziņu un daudziem mūzejiem vispār nav katalogu.

Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page. The text is arranged in approximately 20 horizontal lines.

Kurzemes trofejas Zviedrijā

DZENOT PĒDAS Kurzemes trofejām Zviedrijas mūzejos, pilīs un baznīcās, nākas atdurties uz diezgan ievērojamām grūtībām. Liktos, ka Zviedrijā bez sevišķām pūlēm varētu atrast prāvu skaitu Kurzemes kara trofeju, jo Kurzemes hercogistei 17. un 18. gadsimtā vairākkārt nācies ciest zviedru kaŗaspēka iebrukumu dēļ. Turklāt Zviedrija pati kopš tā laika nav sveša kaŗaspēka postīta, un tur jau 17. gadsimtā nodibināta senatnes pieminekļu aizsardzība. Ja tomēr tikai samērā retos gadījumos izdodas atrast kādu priekšmetu, kas noteikti apzīmējams par kara ieguvumu no Kurzemes, tad tam par iemeslu ir drošu ziņu trūkums par krātuvēs savākto priekšmetu provenienci. Ir arī grūtības pieminekļu identificēšanā tur, kur noteikti zināms, ka starp tiem atrodas arī Kurzemes kara laupījums. Tā, piemēram, Zviedrijas Armijas mūzejā atrodas prāvs skaits salūtlielgabalu, no kuŗiem daži saņemti 1703. gadā Jelgavā, kad ģen. Ādama Lēvenhaupta kaŗaspēks ieņēma Kurzemes galvaspilsētu. Tuvāku ziņu trūkuma dēļ tagad vairs nav iespējams noteikt, kuŗi no tiem ir Jelgavā iegūti. Vienu otru priekšmetu tomēr var neapšaubāmi kvalificēt kā Kurzemes kara trofeju,

Kurzemes karogs

sevišķi tad, kad palīgā nāk uzraksti, ģerboņi u.t.t. uz pašiem senatnes pieminekļiem un kad vecos inventāros šie priekšmeti apzīmēti par kara laupījumu no Kurzemes pilsētām.

Turpmākās rindās gribu apskatīt visus tos priekšmetus, kuŗus izdevies Zviedrijā identificēt par Kurzemes trofejām. Zviedrijas karaļu ieroču krātuvē (Kungl. Livrustkammaren), kas tagad apvienota ar Ziemeļu mūzeju (Nordiska museet), glabājas divi karogi ar Kurzemes hercogistes ģerboņiem. Mūzeja

archīvā nav itin nekādu ziņu par viņu iegūšanu. Karaliskās ieroču glabātuves direktora (1936. g. Red.) barona R. Cederstrēma personīgais ieskats ir tas, ka tie nonākuši Zviedrijā ne agrāk kā Kārļa XII valdīšanas laikā — acīm redzot, 1703. gadā pēc Jelgavas ieņemšanas. Lielākais no karogiem (inv. nr. 142) ir 102 cm augsts un 105 cm plats un piestiprināts pie 306 cm gaŗa kāta ar 14 cm gaŗu misiņa galu, uz kuŗa saskatāmas vēl veca apzeltījuma atliekas. Karoga labajā pusē uz gaiši

iedzeltāna zīda zelta lauru vainagā heraldiskais Kurzemes divastainais lauva ar sudraba zobenu labajā ķetnā. Ap karogu zelta mala ar augļiem un ziediem. Augšējā malā devīze *Vigilanter et constanter*. Karoga kreisā puse atšķiras no labās tikai ar to, ka tai nav devīzes un ka lauvas vietā centrā atrodas divu divastainu lauvu turēts Kurzemes hercogistes ģerbonis ar hercoga kroni un sermuliņa mēteli. Ģerboņa vidus vairogā Ketleru cilts katla kāsis ietveļ Batoriju cilts vilka žokli un Polijas karaļa Staņislava Augusta monogrammu S. A. Tādu ģerboni Kurzemē lietoja no 1579. līdz 1737. gadam. Heraldiski interesants ģerbonis ir ar to, ka ne tikai virs vidus vairoga atrodas kronis, bet mazi kronīši ir arī virs Batorija vilka žokļa un monogrammas, kas parasti Kurzemes ģerboņos nav novērojams. Karoga izskats — Kurzemes lauva ar zobenu un, it sevišķi, devīze *Vigilanter et constanter* — norāda uz to, ka tas ir kādas Kurzemes kaņaspēka daļas karogs.

Kurzemes hercoga pienākumos ietilpa savam lēņu kungam, Polijas karalim, vajadzības gadījumā nākt palīgā ar kaņaspēku, kuŗu izlietāt gan varēja tikai Kurzemes hercogistes robežās. Šo pienākumu hercogam uzliek jau 1561. g. *Pacta subjectionis* un

1617. g. *formula regiminis*, bet skaitliski noteikts tas pirmo reizi tiek 1639. g. hercoga Jēkaba investitūrā, kuŗā hercoga lēņu dienests fiksēts ar 100 jātniekiem un 200 kājniekiem. Bez tā pastāvēja vēl t.s. zirgu dienests (Rossdienst), kuŗu izpildot muižniecībai kara laikā bija jānodod hercogam no katriem 20 arkliem viens jātnieks ar zirgu un apbruņojumu. Vajadzības gadījumā landtāgs varēja zirgu dienestu dubultot. Zirgu dienestu Kurzeme un Zemgale izpildīja atsevišķi, dodot katra 100 cilvēku. Vēlāk no Piltenes hercogam nācās vēl 80 cilvēku. Tā kā muižniecība ne labprāt pildīja viņai uzliktos pienākumus un zirgu dienesta kaŗaspēks reti kad kārtīgi sanāca, hercogam — sevišķi nemierīgajā 17. gadsimtā — bija jāmeklē citi ceļi, kā tikt pie iespaidīgāka kaŗaspēka. Viņš izlīdzējās ar brīvi vervētām kaŗaspēka daļām, ko izlietāja paša zemes aizsardzībai un reizēm arī nodeva citu valstu rīcībā (Polijai, Holandai u.t.t.). 17. gs. piecdesmitajos gados sāka arī zirgu dienestu aizstāt ar vervētu kaŗaspēku. Landtāgs nolēma maksāt „no katra zirga” 150 florīnu, par kuŗiem tad hercogs varēja savervēt četras kājnieku rotas. Tie bija tā saucamie Kurzemes dragūni. Vēlāk šie maksājumi muižniecībai kļuva par smagiem, un landtāgā nolēma aizstāt vervētās

dragūnu rotas ar klaušu kārtā no latviešu zemniekiem sastādītām dragūnu rotām. Katram muižniekam, kam nācās piedalīties zirgu dienestā, zirga vietā bija jādod „divi dragūni no paša pavalstniekiem ar derīgām musketēm un citiem piederumiem”.¹ Pēc kāda anonima manuskripta Kurzemes provinces mūzejā, kuŗš attiecas uz 18. gs. pirmajiem gadiem, hercoga kaŗaspēks sastādījās no vienas rotas gvardes jātnieku, divām rotām dragūnu, divām rotām musketieŗu, divām rotām lēŗu jātnieku un vienas rotas meŗziŗu un apgaitnieku. Pēdējo komandēja virsmeŗzinis.² Muiŗnieku savāktais kaŗaspēks pēc veca paraduma arvien sapulcējās Kurzemē pie Kuldīgas un Zemgalē starp Neretu un Sauku, kur viŗu pārbaudīja un nozvērināja „pie karoga”.³

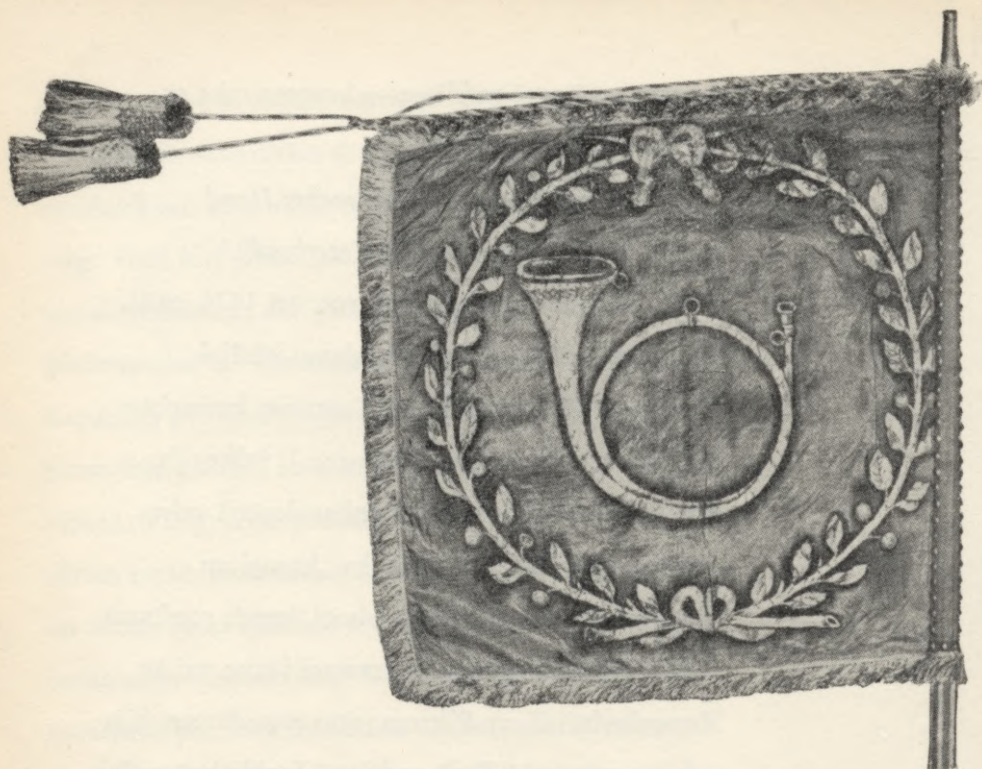
Par Kurzemes kaŗaspēka karogiem ziņas ļoti trūcīgas, kādēļ arī noteikti identificēt apskatāmo karogu nav iespējams. 1672. gadā izgatavots karogs muiŗniecības kaŗaspēkam, un ūim nolūkam landtāgs asignēja vienu dālderu no zirga.⁴ Kāds ūis karogs izskatījās, nav zināms. Pilnīgs apraksts ir tikai par Piltenes rotas karogu 1654. gadā. Vienā pusē tur bijis „balts kronēts ērglis, uz kuŗa krūtīm ūā novada ģerbonis — proti, balts jērs ar sarkanu uzvaras

karogu, otrā pusē emblēma — bruņota roka ar zobenu mākonī un šis pants:

*Herr hilf durch Deine rechte Hand
recht streiten für das Vaterland*".⁵

Gluži tāds pats karogs pagatavots arī 1674. gadā, tātad jau pēc Piltenes pievienošanas pārējai Kurzemei. Tas apstākļi, ka Kurzemes hercogistes ģerboņa uz karoga nav, apstiprina J. Juškeviča domas, kuŗš, balstoties uz Prūsijas slepenā valsts archīva materiāliem, secina, ka „karogi un estandarti bija ar hercoga ģerboni, kamēr rosdīnsta rotām bija estandarti ar Kurzemes lauvu vai ar Zemgales briedi, un Piltenes rotas estandartam bija roka ar zobenu”.⁶ Tādā gadījumā Stokholmā esošais karogs nevar būt piederējis kādai zirgu dienesta (Rossdienst) nodaļai, bet gan kādai hercoga kaŗaspēka daļai, kas sastādīta Kurzemē, uz ko norāda Kurzemes lauva karoga labajā pusē. Tieši kādai kaŗaspēka daļai karogs piederējis — nav nosakāms.

Otrs karogs (inv. nr. 108) ir krietni mazāks par pirmo. Tā augstums pie kāta ir 71,8 cm, platums — 70,1 cm. Kāta gaŗums — 348 cm. Karoga labajā pusē lauru vainags ietveŗ divu — šeit vienastainu — lauvu turētu Kurzemes ģerboni ar kroni un

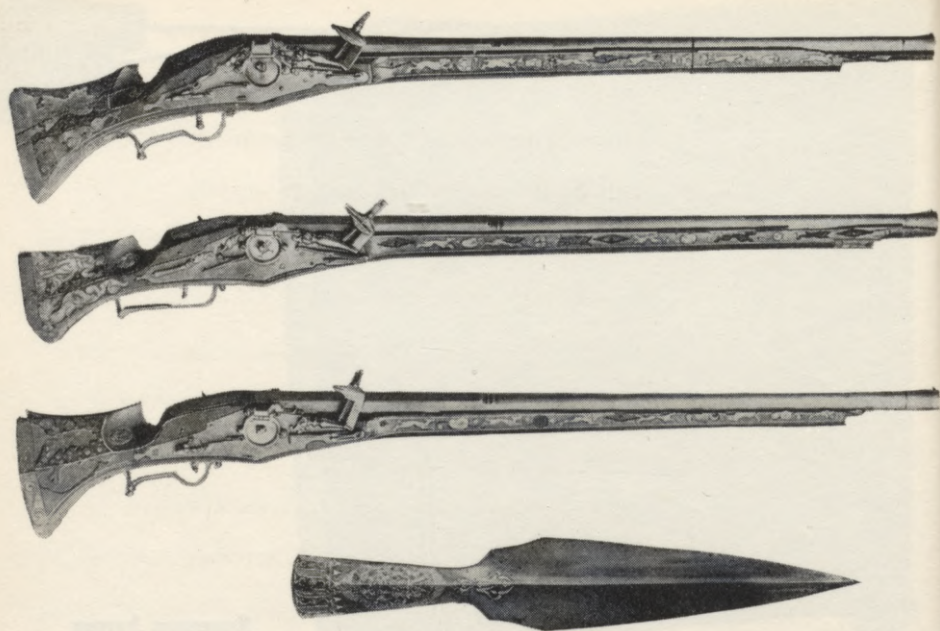
sermuliņa mēteli. Ģerbonis diezgan stipri notrīts, un labi saskatāmi uz tā tikai Zemgales aļņi un vidus vairogā monogramma S. A. Karoga kreisajā pusē lauru vainagā medību taure. Pie karoga piesieti divi pušķi. Šis karogs arī laikam būs jāpieskaita pie kaŗaspēka karogiem. Ja tas būtu pagatavots medību vajadzībām, uz ko it kā norāda medību rags karoga kreisajā pusē, tad arī ģerbonim vajadzētu būt tādām, kādu lietāja uz medību piederumiem, proti, vidējā vairogā atrastos tikai kronēts medību rags, kā mēs to redzēsim zemāk, apskatot hercoga Jēkaba medību

Kurzemes karogs

rīkus. Jādomā, ka nemaldīsimies, pierakstot šo karogu hercoga mežziņu rotai, par ko augstāk jau minējām.

Ziemeļu mūzejā atrodas arī daži ieroči, kas inventāros atzīmēti kā cēlušies no Kurzemes hercogu ieroču glabātuves Jelgavā un kuŗus karalis Gustavs Ādolfs 1621. gadā, Jelgavu ieņēmot, ieguvis kā kara laupījumu. Te vispirms būtu minamas desmit musketes ar riteņa aizslēgiem. Sešas no tām ir vienādas. To spalus grezno mākslinieciskas ziloņkaula inkrustācijas, kas attēlo allegoriskas

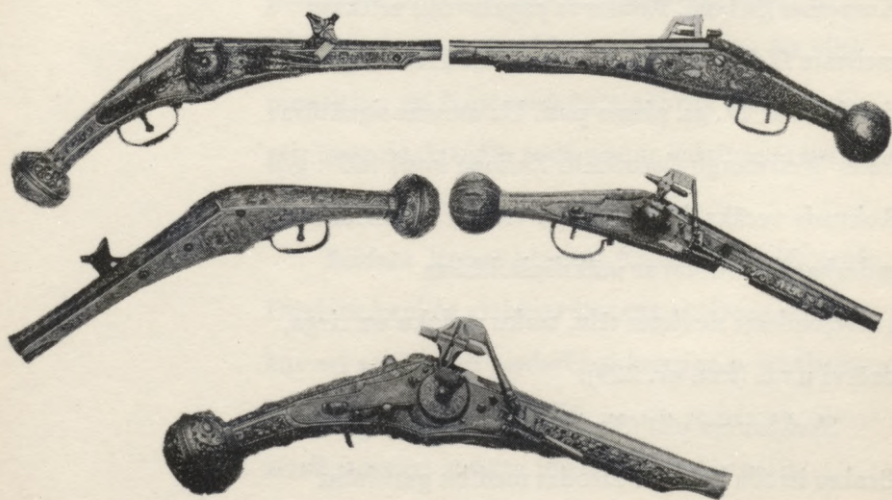

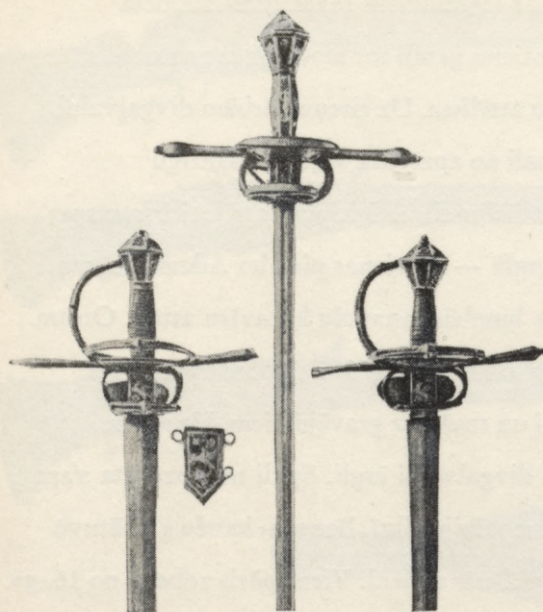
figūras — Mieru, Taisnību u.t.t. Virgīlija Solisa garā. Uz laides gada skaitlis 1596. Domājams, Amsterdamas darbs (kat. nr. 293).⁷ Pārējās četras nav tik greznas un pagatavotas laikam 17. gadsimta sākumā Vācijā (kat. nr. 440—442¹). Tālāk divi pāri pistoļu ar riteņa aizslēgu, 16. gs. otras puses vācu darbs. Spalos kaula inkrustācijas un gravētas plāksnītes (kat. nr. 245). Tad vēl divi pāri sevišķi greznu pistoļu ar riteņa aizslēgu, kas tāpat kā pirmās pagatavotas 16. gadsimta beigās Vācijā. Vienam pārim (kat. nr. 246) stobri un aizslēgi apzeltīti un

Kurzemes musketes
un hercoga Jēkaba
mednieka šķēps

izrotāti ar iegravētiem renesanses laikmeta ornamentiem: ģeniji tur medaļonus ar romiešu kaŗavīru attēliem. Uz riteņu kārbām divgalvaini ērgļi. Spali no apzeltīta vaŗa ar bagātīgu ornamentāciju cilnī. Iekšpusē attēloti Pirams un Tisbe, augšā — uz vienas pistoles Ādams, uz otras Ieva; uz bumbām romiešu kaŗavīru attēli. Otram pistoļu pārim (kat. nr. 302) stobrs un aizslēgs apzeltīti un rotāti ar gravējumiem. Uz riteņu kārbām divgalvaini ērgļi. Spali no apzeltīta vaŗa ar ornamentāciju cilnī. Bez tam ieroču glabātuvē atrodas vēl trīs zobeni. Viens pāris zobenu no 16. gs. beigām. Viens asmens apzīmēts ar tā saucamo vilka marku — tātad vācu, acīm redzot, Zolingas darbs.

Kurzemes hercogu
pistoles

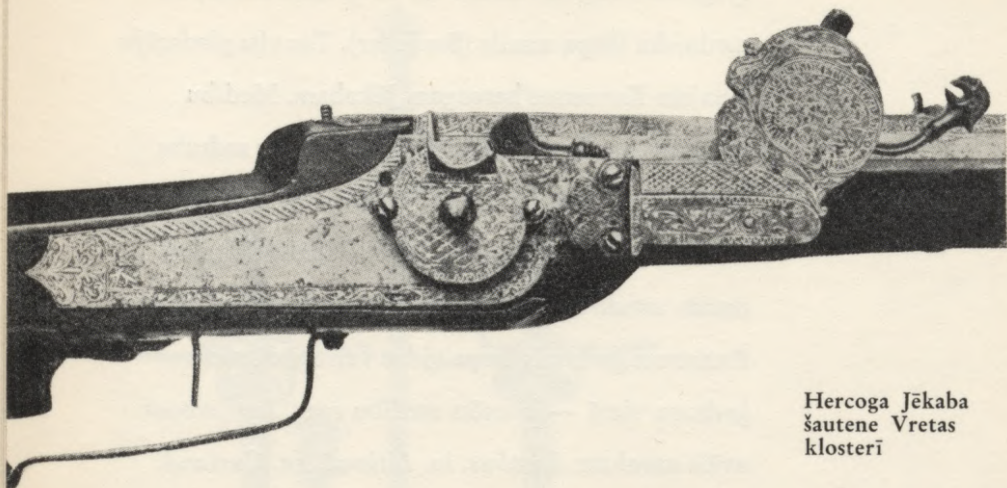
Kurzemes zobeni

Roktuŗus sedz vietām apzeltītas sudraba plāksnītes ar iegravētiem putniem, ziedu ornamentiem un Kurzemes ģerboni. Roktuŗus pagatavojis zeltkaļu meistars *H R Jelgavā* (kat. nr. 230). Trešais zobens datējams ar 17. gs. pirmo pusi. Uz asmens signātūra: Peter Weirsbergh (ieročkalis Zolingā kopš 1609. g.). Rokturis vecāks. Tas pārklāts vietām apzeltītām sudraba plāksnītēm ar mākslinieciskiem gravējumiem: sievietes tēlu, turku ar loku uz zirga, dzērvī u.t.t. (kat. nr. 229).

Skuklosteŗa pilī (Skokloster) admirāļa grāfa N. Brahes ieroču krātuvē atrodas medību garnitūra

(Jagdbesteck), kas sastāv no 12 priekšmetiem, un mednieka šķēpa smaile (Saufeder). Tas viss piederējis lielajam Kurzemes hercogam Jēkabam. Medību garnitūras nažu un dakšu spali izrotāti ar sudraba inkrustācijām un uzrakstu: *Jacobus. in Lifland. zu. Curland. und. Semigallen. Herz.* Tikai lielākajam nazim uzraksta uz spala nav, tā vietā asmenī iekalts Kurzemes ģerbonis, kuŗa vidus vairogā Ketleru ģerboņa vietā — kronēts medību rags. Ap ģerboni ovāls uzraksts: *Jacobus. in. Lifland. zu. Curland. und. Semigallen. Herzugg.* Līdzīgs ģerbonis ar uzrakstu grezno arī šķēpa smaili. Pirmo reizi šos priekšmetus min 1710. gada inventārā, bet tuvāku norādījumu par tiem nav. Ieroču krātuves dibinātājs grāfs Nilss Brahe jaunākais (1633— 1699), pulkvedis Uplandes pulkā, bija karaļa Kārļa X Gustava dāņu kara dalībnieks. Iespējams, ka viņš piedalījies arī Kurzemes kara gājienā un Jelgavas pils ieņemšanā 1658. gadā un tur iedzīvoĵies hercoga medību piederumos.

Beidzot Vretas klosterī (Östergötlandē) grāfu Duglasu kapličā glabājas šautene ar riteņa aizslēgu, kas arī savā laikā piederējusi hercogam Jēkabam. Šautene pagatavota Polijā, un tās stobrs un aizslēgs rotāti ar zelta ielaidumiem. Uz gaiļa

Hercoga Jēkaba
šautene Vretas
klosterī

Kurzemes ģerbonis, kuŗa vidus vairogā kronēta monogramma S. A. Ģerboni ietveŗ ovāls ierāmējums ar uzrakstu: *jacobus. dei. gratia. in. livonia. curlandiae. et. semigaliae. dux.* Šis ierocis pilnīgi noteikti jāapzīmē par kuŗa laupījumu, ieņemot Jelgavas pili 1658. gadā, kad arī hercogs Jēkabs krita gūstā. Jelgavas ieņemšanu vadīja Vidzemes ģenerālgubernātors grāfs Roberts Duglass (Douglas, 1611—1662), kuŗa kapličā šautene tagad atrodas.

¹ *Landtagsabschied v. 22. Juni 1655.*

² *Sitzungsberichte der Kurl. Gesellschaft für Literatur und Kunst*, 1895, Mitau 1896, p. 80.

³ A. v. Lieven, *Der Lehn- und Rossdienst im Herzogthum*

Curland, Jahrbuch für Genealogie, Heraldik und
Sphragistik, 1898, Mitau 1899. p. 17.

⁴ *Landtagsabschied v. 25. November 1672.*

⁵ *Piltenscher Landtagsabschied v. 10. November 1654.*

⁶ J. Juškevičs, *Hercoga Jēkaba laikmets Kurzemē*, Rīgā 1931,
p. 312.

⁷ Kataloga numuri atzīmēti pēc *Livrustkammaren och därmed
förenade samlingar*, Uppsala 1921. Gandrīz visu šo
priekšmetu attēli atrodami: V. Tepfers un H. Vallins,
Zviedru laikmets Latvijā, Rīgā 1934.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
DEPARTMENT OF CHEMISTRY
540 SOUTH EAST ASIAN AVENUE
CHICAGO, ILLINOIS 60607
TEL: 773-936-3700
FAX: 773-936-3701
WWW: WWW.CHEM.UCHICAGO.EDU

MEMORANDUM FOR THE RECORD
SUBJECT: [Illegible]
DATE: [Illegible]
BY: [Illegible]

APPROVED: [Illegible]
DATE: [Illegible]

Hercogienes Dorotejas pēdās

PAGĀJUŠĀ GADSIMTA pirmajā pusē Zviedrijā ieradās kāds jauns polis Henriks Bukovskis, kam dumpja dēļ bija jāatstāj sava tēvija. Lai rastu sev iztiku, viņš sāka uzpirkt un pārdot vecas monētas un vēlāk arī citas antīkvitātes. Tomēr visus tos priekšmetus, kas attiecās uz Polijas vēsturi, viņš tālāk nepārdeva, bet nodeva tos poļu trimdas nacionālajam muzejam Rapersvīlas pilī pie Cīriches ezera. Viņš pats piederēja pie šī muzeja dibinātājiem un tā dārzā atrada savu pēdējo dusas vietu. Viņa uzņēmums Stokholmā pastāv joprojām kā Zviedrijas galvenais antīkvāriāts. Divas reizes gadā, pavasarī un rudenī, Bukovska antīkvāriātā notiek izsoles, kuņās saplūst no visas Zviedrijas augstvērtīgi mākslas priekšmeti un senlietas, lai šeit rastu sev jaunus īpašniekus.

Kā verdošā katlā uz augšu uzburbuļo viena otra viras sastāvdaļa, lai pēc mirkļa atkal nogrimtu dibenā, tā arī izsolēs uz īsu brīdi atklātībā parādās mākslas priekšmeti, kas gadiem bijuši apslēpti aiz privātīpašuma aizkara, un pēc nedaudzām dienām atkal pazūd citu īpašnieku krātuvēs. Šeit raibā rindā skatāmi mākslas ražojumi no visām pasaules malām — netrūkst arī tādu no mūsu dzimtenes: gan Rīgas

vai Kuldīgas 17. gadsimta sudrabkaļu kausi un bļodas, gan K. Zenfa pastelis vai kāda cita Baltijas mākslinieka glezna. Gandrīz veselu gadsimtu Vidzeme un Igaunija piederēja Zviedrijas kronim, un, tā kā Rīga tais laikos bija lielākā pilsēta ar augstāk attīstītu amatniecību nekā Stokholma, tad nav brīnums, ka daudzi Baltijas amatnieku mākslas izstrādājumi atrada ceļu uz Zviedriju. Arī kaŗa laupījuma ceļā ne viens vien mākslas priekšmets ir nokļuvis turp, un beidzot — materiālās kultūras priekšmetu pārceļošanu veicinājusi samērā daudzdu muižnieku ģimeņu sazarošānās abos Baltijas jūŗas krastos.

Bukovska 1956. gada pavasara izsolē bija izstādīti trīs priekšmeti, kas tiklab to darinātāju, kā pasūtīnātāju dēļ saistīti ar Kurzemi. Tie bija — viens līdz šim nepazīstams pēdējās Kurzemes hercogienes Dorotejas portrets un divi viņai piederējuši zīmējumu albumi.

*

Kurzemes hercogiene Doroteja pieskaitāma pie Napoleona laikmeta Eiropas ne tikai ievērojamākām, bet arī izcilākām personībām. Astoņpadsmit gadu veco Elejas un Vecauces īpašnieka grāfa Mēdema meitu Annu Šarloti

Jozefa D. Eksa
darināts hercogienes
Dorotejas portrets

Doroteju 1779. gadā savā trešajā laulībā apprecēja
Kurzemes hercogs, slavenā Ernesta Johana Bīrona

dēls Pēteris. Ne jau mīlestība, bet kaili politiski aplēsumi nosacīja šīs laulības. Maz izglītotais, ar smagu raksturu apveltītais un nepopulārais hercogs domāja, ka šī alianse ar Kurzemes iespaidīgo muižnieku ģimeni uzlabos viņa galīgi sabojātās attiecības ar muižniekiem vispār, no kā lielā mērā atkarājās valsts turpmākā pastāvēšana. Sākumā viss arī kārtojās labi, un hercoga nams sāka atgūt populāritāti.

1790. gadā Doroteja dodas uz Varšavu, kur ar savu izveicību un seima locekļa grāfa Batovska dedzīgo palīdzību panāk hercogam labvēlīgu seima lēmumu attiecībā uz viņa strīdus lietām ar Kurzemes muižniekiem. Tas ir pozitīvs panākums, taču vēstures ratu tas vairs nevar apturēt. Kurzemes patstāvība nav glābjama, un jau drīz, 1795. gada martā, hercogisti pievieno Krievijai. Tomēr hercogam izdodas izkaulēt sev no Katrīnas II ievērojamu materiālu atlīdzību. Par viņa īpašumiem Kurzemē tam samaksā divus miljonus rubļu un bez tam vēl piešķir kā pensiju 25 000 dukātu gadā. Hercogs ar ģimeni pārceļas uz dzīvi ārzemēs, kur viņš jau laikus paspējis iegūt zemes īpašumus — Zaganas hercogisti un Vartenburgu Silezijā, Nachodu un dažus citus īpašumus Bohēmijā, muižas un namus Holandē un

Prūsijā. Hercogiene par saviem līdzekļiem vēl nopērk Lebichavas pili Altenburgā (Saksijā). Hercoga ģimene tagad ir viena no bagātākām Eiropā un var atļauties dzīves stilu, kāds dažam labam valdnieku namam nav pa kabatai.

Atkrītot Kurzemes politikai kā vienotājam faktoram, jau agrāk iezīmējusies plaša hercoga ģimenes dzīvē kļuva arvien plašāka. Ar gadiem hercoga negatīvās rakstura īpašības, viņa garīgā aploka ierobežotība vienmēr vairāk attālināja jauno, dzīvotpriecīgo Doroteju no viņa. Ārzemēs ģimene sašķēlās — hercogs ar trim vecākajām meitām parasti uzturējās Zaganā un Bohēmijas muižās, kamēr hercogiene, kuņas gādībā palika vecākā meita, metās Eiropas virpuļojošā politiskā un sabiedriskā dzīvē. Viņa uzturas visbiežāk Berlīnē un Lebichavā, rīko pieņemšanas un pati apmeklē tādas, un visur izceļas ar savu izskatu, šarmu un spožajām gara dāvanām. Viņa visur klāt, kur notiek Eiropas likteņu nospraušana, un visur gūst ievērību un jaunus cienītājus. Taleirans reiz par viņu izteicies: „Es neticu, ka pasaulē kādreiz bijusi sieviete, kas būtu vairāk cienīga, lai to mīlotu, nekā Kurzemes hercogiene”.

Hercoga Pēterļa nāve 1800. gadā padara

Doroteju pilnīgi patstāvīgu: tagad viņa bez kādiem ierobežojumiem var nodoties sabiedriskai dzīvei.

Kopš 1809. gada viņa pastāvīgi uzturas Parīzē, bet vasaras joprojām pavada Lebichavā, savas ģimenes un dažu tuvāko draugu — literātu un mākslinieku — sabiedrībā. Tur viņa ierīkojusi arī pati savu galma teātri „Herzoglich Curländisches Hoftheater”, kur dižciltīgie amatieši — to pulkā arī viņas meitas — uzved jaunākās Kocebū un citu autoru lugas. Vīnes kongresa laikā viņa ar meitām, protams, ir Austrijas galvaspilsētā un rosīgi piedalās politisko intrigu spēlēs. Taču šeit jau iezīmējas jaunās paaudzes izvirzīšanās, šeit uz pasaules lielās politikas skatuves pirmo reizi debitē hercogienes jaunākā meita, vēlākā Dino hercogiene, kuŗai lemts ieiet vēsturē kā sirmojošā Taleirana Egerijai.

Kurzemes hercogiene vēl tomēr pilnīgi neaiziet no politiskās arēnas. Viņa gan saprot, ka viņas ziedu laiks ir garām, taču viņas draugi tai paliek uzticīgi. To apraudāta, hercogiene Doroteja 1821. gada augustā pēc īsas slimošanas slēdz acis uz mūžību.

Muižnieka meita no attālā Eiropas stūŗa bija kļuvusi ne tikvien par mazās Kurzemes valdnieci, bet arī par gandrīz vai visu Eiropas valdnieku, valstsvīru, kaŗavadoņu un diplomātu uzticības

personu, draudzeni un, ne vienam vien, arī par mīļāko. Ķeizars Aleksandrs I un Napoleons, Prūsijas karalis un Austrijas ķeizars, Taleirans un Meternichs, Vellingtons, Suvorovs un visi Francijas maršali, pāvests, kardināli un diplomāti — tā ir sabiedrība, kuŗā noritēja viņas dzīve. Ar visiem tiem viņa satikās, visus apbūra un iespaidoja, ar visiem plaši korrespondēja. Ja gadsimtu mijas Eiropā mazā, nomaļā Kurzeme bija visiem pazīstama, tad tas ir Dorotejas un viņas meitu, „Kurzemes grāciju”, nopelns. Ne tikai bagātība, skaistums un personīgais šarms palīdzēja Kurzemes hercogienei iekārot tādu stāvokli: viņas plašā izglītība, nopietnā interese par zinātni un mākslu, bet pāri visām lietām viņas dzīvais prāts un skaidrā politiskā situācijas izpratne panāca to, ka viņas spriedumus un padomus meklēja un arī ievēroja.

*

Hercogienes portrets, kuŗā viņa attēlota *en face*, raugoties no labās uz kreiso pusi, baltā izgriezta apģērbā, ar zaļu šalli, ir ovāls, 57×42 cm liels un ievietots četrstūrīnā zeltītā ampīra ielīgā. Uz plāksnītes zem portreta uzraksts: „Joseph Domenicus Oechs. 1776—1836. Duchesse Dorothea de Courlande”.

Gleznokājs Jozefs D. Ekss dzimis Erbachā pie Ulmas, mācījies Drēzdenē pie pazīstamā portretista Antona Grafa un 1804. gadā apmeties uz dzīvi Jelgavā. 1808. gadā viņš iestājās par skolnieku pie mākslinieka K. A. Zenfa Tērbatā, kur, spriežot pēc kāda datēta zīmējuma turpmāk apskatāmajā albumā, atradies vēl 1811. gadā. Kopš 1824. gada viņš darbojās atkal Jelgavā kā „Gymnasium illustre” zīmēšanas skolotājs un mira turpat 1836. gada 11. martā.

Katalogā glezna apzīmēta gan par Kurzemes hercogienes Dorotejas portretu, bet viņas dati, 1792—1862, ir nepareizi. Tie zīmējas uz hercogienes jaunāko meitu, arī vārdā Doroteju, kas apprecēja Taleirana brāļa dēlu Edmundu de Taleiranu-Perigoru un vēlāk dabūja Dino hercogienes tituli (pēc māsas Vilhelmīnes viņa mantoja arī Zaganas hercogienes tituli). Hercogiene Doroteja — un viņai vienīgai piederēja titulis „Duchesse de Courlande” — dzima 1761. un mira 1821. gadā. Ja portretā, kas diemžēl nav datēts, būtu attēlota Dino hercogiene, tad tas vienīgi varētu būt gleznots Jelgavā 1806./07. gadā, jo tad viņa uzturējās šai pilsētā un varēja satikt Eksu. Pēc prūšiem nelaimīgās Jēnas kaujas Napoleona kaŗaspēks strauji tuvojās

Berlīnei, kur princese Doroteja apdzīvoja no tēva mantoto tā saukto Kurzemes pili (Kurländiche Palais, Unter den Linden 7). Savā laikā karalis Fridrihs II to bija licis celt savas māsas vajadzībām, un vēlāk pili ieguva Krievijas valdība, lai novietotu tur savu sūtniecību Berlīnē. Bēgot no franču kaŗaspēka, princese devās uz Jelgavu un satika tur savu māti atceļā no Pēterburgas, kurp tā bija devusies kārtot naudas lietas. Jelgavā māte un meita palika līdz 1807. gada jūlijam, tā ka Ekss toreiz būtu varējis portretēt kā vienu, tā otru. Hercogienei toreiz bija 46 un princesei 15 gadi. Portretā attēlotā sieviete tomēr nav ne 15 gadu vecs pusaudzis, nedz 46 gadus veca dāma. No otras puses, šim portretam ir nenoliedzama līdzība ar citiem hercogienes Dorotejas portretiem, sevišķi ar dažiem J. Grasi darinātiem un ar V. Tišbeina 1785. gadā gleznoto, tādēļ apšaubīt to, ka tas ir viņas attēls, nenāktos. Drīzāk būtu jāpieņem, ka attēls radies pirms Eksa apmešanās Jelgavā, varbūt viņa Drēzdenes gados. Hercogiene pēc Kurzemes atstāšanas ne vienu vien reizi ir uzturējusies Drēzdenē, un viņas pils Lebachava arī atrodas Saksijā, ne visai tālu no šīs pilsētas.

*

Abi hercogienei piederējušie zīmējumu albumi ir lielā folio formatā. Viens no tiem iesiets brūnā, otrs tumši zaļā šagrenādā, abi bagātīgi dekorēti ar zeltītiem ornamentiem kā vāku ārpusē, tā iekšpusē. Slēdzamā ierīce — trīs cilpas ar caurveřamu adatu — no tīra zelta un rotāta vienam albumam ar pusdārgakmeņiem, otram ar antīkām gemām. Uz priekšējā vāka abiem albumiem iespiests: „Dons de l' Amitié et des Arts”, bet uz pakaļējā — vairogā zem hercoga kroņa — burti „D. de C.” (Dorothee de Courlande). Vienā albumā uz baltām lapām uzlīpināti 42 akvareļi un zīmējumi, otrā — 21. Cik redzams, agrāk albumos bijis krietni vairāk zīmējumu, bet liela daļa izgriezta.

Tikai nedaudzi no zīmējumiem datēti, kamēr parakstīti gandrīz visi. Agrākais gada skaitlis ir 1810, vēlākais 1816. Vismaz daži zīmējumi tomēr radušies vēl pirms 1810. gada. Otrā albumā ir četri zīmējumi ar parakstu „Julie de Vietinghof”; uz dažiem „de Vietinghof” ir izkasīts un aizstāts ar „de Piatoli”. Jūlija Fītinghofa bija hercogienes galma dāma jau Kurzemes laikā un palika pie viņas arī ārzemēs. 1805. gadā viņa apprecējās ar bijušo Polijas karaļa Staņislava Augusta privātsekretāru — florentīnieti Scipioni de Piatoli. Hercogiene

Hercogiēnes
Dorotejas albums

Doroteja ar pēdējo iepazīnās 1790. gadā Varšavā un vēlāk pieņēma viņu savā dienestā, uzticot viņam arī savas jaunākās meitas audzināšanu. Tātad šie zīmējumi ir neapšaubāmi no laika pirms 1805. gada.

Izsoles katalogā norādīts, ka albumi „pagatavoti Kurzemes princesei Dorotejai, Zaganas hercogienei”. Arī šī konstatējuma pareizība noteikti jāapšaubā, jo albumos ievietoto zīmējumu autori

pieder pie hercogienes Dorotejas un nevis viņas meitas, Zaganas hercogienes, draugu pulka. Viens no tiem, Taleirana sekretārs G. Perē (Perrey), savu ar 1813. gadu datēto zīmējumu, kuŗā attēlots pazīstamā čehu komponista Jana L. Dušeka kaps (Dušeks arī piederēja pie hercogienes Dorotejas draugiem un mira 1812. gadā Parīzē), veltījis viņai ar uzrakstu „à S. A. S. Mme la Duchesse de Courlande, par son très dévoué serviteur G. Perrey”. Ir jau iespējams, ka albumi pēc hercogienes nāves nonākuši viņas meitas Dorotejas īpašumā, bet pagatavoti tie gan būs pašai hercogienei.

Albumu virsraksti „Draudzības un mākslas veltes” gluži pareizi raksturo to saturu, jo vairums autoru ir vai nu mākslinieki, ar kuŗiem hercogienei nācies saskarties, vai arī vairāk un mazāk veikli diletanti no viņas draugu aprindām. Nekādu slavenu vārdu starp pēdējiem gan neatradīsim, kaut to drīkstēja gaidīt. Izskaidrojams tas varētu būt ar apstākli, ka daudzas no slavenībām neprata zīmēt. Bez tam arī krietna daļa zīmējumu no albumiem izgriezta.

No māksliniekiem, kas reprezentēti albumos, atzīmēsim jau minēto Eksu, kas devis trīs smalkus puķu akvareļus un vienu lielāku guašu — kluso dabu

ar āboliem, bumbieņiem un riekstiem, datētu „Dorpat den 4 April 1811”. Vienu zīmuļa studiju sniedzis hercogienes galma gleznotājs Grasi. Jozefs Grasi (1758—1838), beidzis Vīnes akadēmiju, karaļa Staņislava Augusta aicināts, 1790. gadā ieradās Varšavā, kur drīz kļuva par galma un augstāko muižnieku favorizētu portretistu. Varšavā viņš arī iepazinās ar hercogieni Doroteju. Grasi bieži viesojies pie hercogienes ģimenes — gan Vircavā, kur gleznojis pils griestus, gan Zaganā, Vartenburgā un Lebichavā. No viņa otas mums palikusi laba tiesa kā pašas hercogienes, tā viņas meitu portretu. Albumā ir arī viens akvarelis ar Lebichavas pils skatu, ko darinājis vācu gleznotājs Ernests Velkers (1788—1857). Velkers, kas piedalījies vācu atbrīvošanas cīņās 1813. gadā pazīstamajā Licova jātnieku pulkā un bijis dzejnieka Teodora Kenera nāves aculiecinieks, bieži viesojies pie hercogienes Lebichavā. Arī populārā miniatūrista Georga Zāmuēla Opica (1775—1841) vārds atrodams starp albuma māksliniekiem. Opics pavadīja hercogieni Doroteju viņas braucienā uz Parīzi 1814. gadā. Divu sēpijas zīmējumu autors ir Berlīnes gleznotājs Johans Gotlobs Rēzels (Rösel, 1768—1843), kas darbojās kā ornamentu zīmēšanas

skolotājs Berlīnes celtniecības skolā un strādāja arī porcelāna manufaktūrā.

No pazīstamā franču figūrālista, Davida skolnieka, Nikolaja Anri Žakoba (Jacob, 1782—1871) ir divi zīmējumi — viens datēts ar 1816. gadu. Žakobs bija Itālijas vicekaraļa Eižena de Boarnē galma gleznotājs.

Samērā daudz albumos ir puķu gleznojumu, un daži no tiem ļoti smalki izstrādāti. Pie tādiem pieder divi puķu gleznotājas Karolīnes Fridrichas (1749—1815) akvareļi, kamēr slavenā grafiķa Dāniēla Chodoviecka brāļa meita un vēlāk arī audžu meita Nanete Chodoviecka devusi dažus diletantiska rakstura zīmējumus.

Četri zīmējumi ir parakstīti „Arnold”, bet, trūkstot tuvākiem norādījumiem, ir neiespējami noteikt, kurš no vairākiem tā laikmeta māksliniekiem ar šo uzvārdu ir autors.

Klasicisma un topošā romantisma periodiem ir raksturīga amatierglezniecības uzplaukšana augstākos un vidējos sabiedrības slāņos. Tādēļ arī nav ko brīnīties, ka šais albumos sastopama krietna tiesa diletantu ražojumu. Starp tādiem vispirms būtu atzīmējams kāds ogles un krīta zīmējums (divas antīkas vāzes un upurtrauks), parakstīts „Dorothee

de Courlande". Zīmētāja tikpat labi var būt pati albuma īpašniece, kā viņas meita. Paraksts „Elisa” lasāms zem nelielas bērnu scēnas sēpijas teknikā. To droši vien darinājusi hercogienes māsa, pazīstamā dzejniece un Kaļostro atmaskotāja Elīza fon der Reke.

Veselus septiņus akvareļus — un, jāatzīst, diezgan veikli — zīmējusi „Comtesse de Kielmannsegg”, visvairāk dabas skatus — Heidelbergas pili, „Lac de Barthélémy près de Berchtesgaden”, bet arī ziedus. Grāfiene Auguste Šarlote fon Kilmansege piederēja pie sava laikmeta dēkainākām sievietēm. Dzimusi 1777. gadā kā sakšu kūrfirsta galma maršala fon Šēnberga vecākā meita, viņa 19 gadu vecumā apprecēja kādu grāfu Linaru, kas jau pēc četriem laulības gadiem pēkšņi mira, izdzēris sievas pasniegtu ūdens glāzi. Tenkas stāstīja, ka grāfiene viņu noindējusi, lai tiktu vaļā no vīra. Divus gadus vēlāk viņa devās otrā laulībā ar Hanoveras kavalerijas virsnieku grāfu Ferdinandu fon Kilmansegu. Tomēr arī šī laulība nebija laimīga, kam iemesls meklējams politiskās domstarpībās. Kamēr grāfiene bija fanātiska Napoleona pielūdzēja, pats Kilmansegs iesaistījās pretbonapartistiskā sazvērestībā. Grāfiene pameta vīru un arvien ciešāk

sadraudzējās ar Kurzemes hercogieni, ar ko viņa iepazīnās 1800. gadā Berlīnē. Draudzību veicināja abu dāmu kaislīgā cieņa pret Napoleonu. Kad hercogiene 1809. gadā apmetās Parīzē, viņai sekoja arī grāfiene Kīlmansege. Ar hercogienes starpniecību viņa iepazīnās ar savu idolu Bonaparti un drīz vien kļuva par viņa aģenti, kuŗas uzdevums bija izspiegot augstāko aprindu noskaņojumu un intrigas pret ķeizaru. Draudzība ar Kurzemes hercogieni drīz vien atvēsinājās, jo pēdējā, Aleksandra I un Taleirana ietekmēta, no Napoleona pielūdzējas bija pārvērtusies par tā apkaŗotāju. Abas dāmas gan turpināja satikties tikpat bieži kā agrāk, jo grāfienei jau bija ļoti svarīgi nezaudēt iespēju izspiegot aprindas ap Taleiranu, taču viņas patieso noskaņojumu rāda daŗš labs ass izteiciens par Kurzemes hercogieni Kīlmanseges memuāros. Viņa tur starp citu arī apgalvo, ka hercogiene Doroteja pārcēlusies uz Parīzi, lai piedabūtu Napoleonu šķirties no ķeizarienes Žozefīnes un apprecētu viņu — Kurzemes hercogieni. Grūti gan ticēt, ka tik gudra sieviete kā Doroteja būtu lolojusi tik nereālas cerības. Drīzāk gan grāfiene Kīlmansege ar šo apgalvojumu būs gribējusi piedēvēt hercogienei personīgus motīvus viņas pārieŗšanai

Napoleona pretinieku nometnē.

Vēl albumos sastopami daži uzvārdi, kuŗus diemžēl nav izdevies identificēt. Viens otrs no tiem — Tettelbach, Caroline de Bienenstamm, W. F. Schiemann („Paris le 1 août 1814”) — neapšaubāmi pieder baltiešiem, citi ārzemniekiem — kā Mme de Monttesury, Alex. Laborde, Charles Pécharman (1811), Staffano Coralli, G. Rouse, Wilhelmina Lehmann, Otto de Ende, Louis Eckhardt un Mlle Villiers. Kā jau atkārtoti sacīts, no albumiem izgrieztas ļoti daudzas lapas. Liekas neticami, ka uz tām būtu bijuši vājākie vai mazāk pazīstamu autoru zīmējumi.

1944. gada vasarā kāda vācu antikvāriāta katalogā man gadījās atrast vienu Johana Volfganga Gētes pašrocīgu spalvas zīmējumu ar veltījumu Kurzemes hercogienei Dorotejai. Vai arī tas nebūs kādreiz atradies uz kādas no izgrieztajām lapām?

*

Kādā ceļā portrets un albumi nokļuvuši Zviedrijā, diemžēl neizdevās noskaidrot. Bukovska antikvāriāts, aiz saprotamiem iemesliem, atsakās atklāt sava klienta vārdu, norādot vienīgi uz to, ka Kurzemes hercoga namam bijuši zināmi sakari ar zviedru muižnieku ģimenēm. Tādi tiešām ir bijuši ar

zviedru-somu cilti Armfeltiem. Pazīstamais
Zviedrijas karaļa Gustava III favorīts grāfs Gustavs
Maurics Armfelts pēc karaļa noslepkavošanas bija
spiests emigrēt uz ārzemēm. Karlsbādē viņš 1799.
gadā iepazinās ar Kurzemes hercogieni un dažus
gadus bija viens no viņas vistuvākajiem draugiem.
Viņš aizrāvās ar hercogienes vecāko meitu
Vilhelmīni, toreiz jau grāfiene Roan-Gemenē
(Rohan-Guemené). Šais sakaros piedzima meitene
Vava, ko Armfelts adoptēja un aizveda uz savu
muižu Somijā. Vēlāk viņa kļuva par Armfelta brāļa
dēla, Virulas muižas īpašnieka, sievu. Varbūt tas ir
ceļš, pa kuŗu Kurzemes hercogienes relikvijas
nonākušas Zviedrijā.

Niklāva Strunkes grāmatu zīmes

GRĀMATU ZĪMES pazīstamas Latvijā jau kopš 17. gs. sākuma, un kā pirmā uzskatāma Rīgā strādājošā mākslinieka Heinricha Tūma (Thum) Horsta ģimenei gravētā, kas datēta ar 1604. gadu. Tomēr līdz pašam 19. gadsimta beigām grāmatu zīmju mūsu zemē nav daudz, kas gan izskaidrojams ar to, ka grāmatu mūsu dzimtenes agrāko vadošo šķiru un tautību piederīgie ne sevišķi cienīja. Tikai pagājušā gadsimta beigās sākās lielāka rosība grāmatu zīmju laukā. Ap to pašu laiku rodas arī pirmās latviešu grāmatu zīmes, latviešu mākslinieku zīmētas latviešu grāmatu krājēju vajadzībām. Protams, sākumā šo zīmju nav daudz. Līdz pasaules kaņam starp latviešu māksliniekiem — ekslibristiem neapstrīdami pirmo vietu ieņem prof. R. Zariņš, kuŗa spalvai arī pieder lielākā tiesa no tā laika latviešu grāmatu zīmēm. R. Zariņa grāmatu zīmes bija populāras ne vien latviešu grāmatu cienītāju aprindās, bet vērsa uz sevi arī cittautu mākslas cienītāju uzmanību, un reproducētas tiklab krievu, kā arī vācu, ungāru un citos mākslas izdevumos. Blakus Zariņam kā ekslibristi strādāja vēl J. Madernieks, E. Brencēns, J. Grosvalds un citi.

Savu īsto uzplaukumu latviešu grāmatu zīme sāk piedzīvot tikai ar Latvijas valsts nodibināšanu. Latviešiem grāmata ir mīļa, un starp viņiem ir samērā daudz grāmatu krājēju, kādēļ arī grāmatu zīmju lietošana strauji uzplaukst. Rodas daudz jaunu mākslinieku, kas veltī savu talantu arī grāmatu zīmju sacerēšanai. Starp viņiem ātri populāritāti iegūst un izvirzās vienā no pirmajām vietām Niklāvs Strunke. Ja Niklāvs Strunke šo pavasari (1940. gadā. Red.) varēja atskatīties uz mākslinieciskās darbības 25 gadiem, tad šogad paiet arī 20 gadu, kopš viņš sācis strādāt kā ekslibrists. Pa šo laiku viņš sniedzis bagātu klāstu — tuvu pie četrdesmit grāmatu zīmes. Grāmatu zīmes nedod māksliniekam to brīvību tematu izvēlē kā citas lietojamās grafikas nozares — plakāts, grāmatas vāks u.t.t., jo pasūtinātājs parasti dod savus norādījumus attiecībā uz zīmējuma saturu, kādēļ māksliniekam šeit bieži vien jāatrisina tikai stingri noteikts uzdevums. Šī ierobežošana, kas neļauj vienā otrā gadījumā pievērsties tematiem, kuŗi māksliniekam vairāk padodas, ierobežošana, kas nedod pilnu vaļu viņa fantāzijai, ir īsts mākslinieka meistarības pārbaudījums, kuŗā viņam dota iespēja pierādīt savu prasmi. Grāmatu zīmes nevar vērtēt

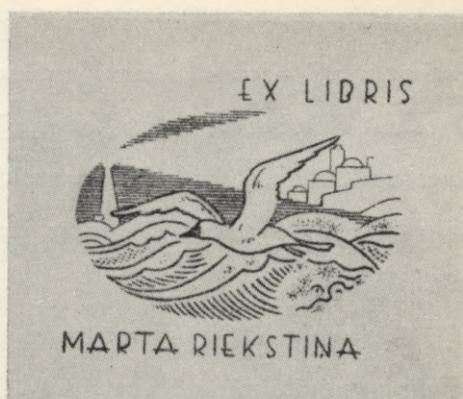
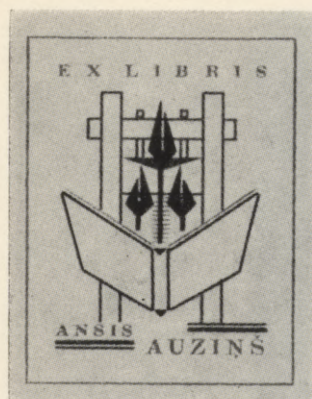

vienīgi kā mākslas darbus, bet te jāņem vērā arī to praktiskās izlietošanas prasības. Labs zīmējums ne arvienu būs arī laba grāmatu zīme. Pēdējai pēc savas tematikas un tehnikas, kā arī apmēriem un formata jāiekļaujas grāmatā, jāastāda ar to organiska vienība. Tādēļ arī labs ekslibrists būs tikai mākslinieks, kas pats mīlo un saprot grāmatu, un tāds grāmatu draugs ir Niklāvs Strunke.

Pirmais, kas dužas acīs, aplūkojot N. Strunkes grāmatu zīmes, ir to grāmatīgums: tās nav labi izdevušies maza formata zīmējumi vien, bet jau no pirmā acu uzmetiena atklāj savu īsto uzdevumu —

būt par grāmatas organisku sastāvdaļu. Technikā N. Strunke visbiežāk lieto cinkografiski pavairojamo tušas zīmējumu, un tikai divos gadījumos viņš izmēģinājis tipomontāžu (A. Auziņa un K. Krauliņa zīmes). Tipomontāža gan ir grāmatu zīmei īsti piemērota tehnika, jo tā veido salikumā, tāpat kā pati grāmata ir salikta, bet tā sniedz tomēr pārāk ierobežotas iespējas. Citas tehnikas N. Strunke nelieto, un tās arī, izņemot vienīgi kokgrebumu, grāmatu zīmēm mazāk piemērotas.

Pirmās N. Strunkes grāmatu zīmes parādās 1920. gadā, un tanīs vēl nomanāma zināma nedrošība un it kā sevis meklēšana, bet jau drīz, sākot ar 1925. gadu, pēc atgriešanās no Itālijas, viņš prezentējas kā gatavs meistars šai intimajā mākslas nozarē un ar katru nākamo darbu sniedz jaunus pārsteigumus. Tagad vājāk padevušos darbu, atskaitot varbūt Jelgavas Pēterā ģimnazijas grāmatu zīmi, vairs nav. Turklāt N. Strunke nepaliek vienmuļš, jo maniere viņam ir sveša, un, ja mēs viņa grāmatu zīmes, lai gan viņš tās nemēdz signēt, uz pirmā acu uzmetiena varam pazīt, tad tas liecina par nobrieduša mākslinieka individuālītāti un savu stilu. N. Strunke ir kaņavīra dēls un pats bijis kaņavīrs. Tas, bez šaubām, ir atstājis iespaidu arī uz

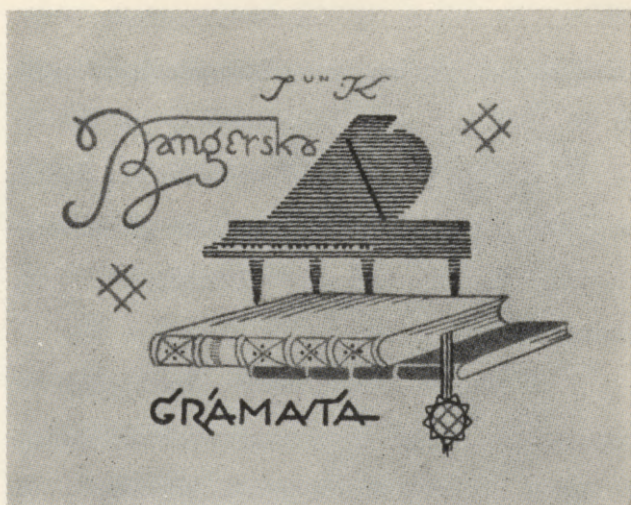
viņa mākslas iekšējo būtību. Apvaldīts, gribētos pat teikt — disciplinēts, ir viņa zīmējums, tajā nav nekā nejauša, nekā lieka. N. Strunke aprobežojas savos darbos ar pašu nepieciešamo, vienkāršo zīmējumu līdz pēdējai robežai, bet nekad netop askētisks. Viņa zīmējums ir pārdomāts līdz beidzamam sīkumam un tomēr nekad nav sauss un gaļlaicīgs. Izdomas bagātība un stingri līdzsvarota kompozīcija ir raksturīga viņa grafikai, vienalga, vai tā ir ekspresīvi konstruktīvā O. Liepiņa otra grāmatu zīme, kur ar nedaudziem spalvas vilcieniem dots uzskatāms dinamiskas un statiskas priekšstats, vai apbrīnojamas elegances apdvestā A. Amtmaņa-Briedīša, vai arī mierīgi cēlā K. Žiglevica grāmatu zīme. Līdzās visai daudzveidībai N. Strunkes

darbos izmanāms dziļš latviskums, kas neizpaužas ļoti atturīgajā nacionālās ornamentikas elementu lietošanā vien, bet arī visā to koncepcijā un izvedumā. Tādu darbu kā valsts prezidenta K. Ulmaņa grāmatu zīmi varēja radīt tikai latvisks mākslinieks.

Liela daļa N. Strunkes grāmatu zīmju iespiesta divās un vairāk krāsās. Kā tas jau N. Strunkem parasts, viņa krāsas ir vēsas — visbiežāk blakus melnajai sastopam brūnu, zilu, zaļu un pelēku. Līdz šim N. Strunke ir darinājis šādas grāmatu zīmes:

1. VALSTS PREZIDENTAM DR. K. ULMANIM. 1936. g. Uz grāmatu zīmes tēlots arājs, kas, atspiedies pret arklu, lasa grāmatu; uzraksts „Kārļa Ulmaņa grāmata”; lielums 105×135 mm. Cinkografija 3 krāsās. Ir arī nospiedumi mazākā formatā 71×92. Reproducēta: 1) *Atpūtā*, nr. 602, 15. V. 36. g. (krāsās); 2) *Brīvā Zemē*, nr. 22, 28. I. 37. g.; 3) *Tēvijas Sargā*, nr. 4, 28. I. 38. g.; 4) *Brīvās Zemes* illūstrētā pielikumā, nr 5, 2. II. 39. g.; 5) O. Freivalda grāmatā *Ģimenes bibliotēku iekārtošana*, Rīgā 1939, 57. lpp.; 6) *Latvijas tēlotājas mākslas pieci gadi*, Rīgā 1939.

2. V. DĀLEM. 1920. g. Uz zīmes divi amoretī tur

apli ar grāmatu; uzraksts: „Viktors Dāle”; lielums 95×78 mm. Cinkografija.

3. V. TEPFERAM. 1920. g. Uz grāmatu zīmes tēloti kartušā mākoņi un roka ar zobenu; uzraksts: „V. Tepfers”; lielums 106×133 mm. Ir arī nospiedumi 119×137 mm uz citāda papīra. Cinkografija.

4. J. SUDRABKALNAM. 1920. g. Uz zīmes tēloti arkā ietverti klinšaini krasti un buņu laiva; uzraksts: „Arveds Peins — Sudrabkalns”; lielums 60×107 mm. Cinkografija. Reproducēta: *Illūstrētā Žurnālā*, nr. 1, 1925. g.

5. K. DZIĻLEJAM. 1921. g. Uz grāmatu zīmes tēlots grāmatu plaukts; uzraksts: „K. Džilļejas —

bibliotēka”; lielums 110×80 mm. Autotipija. Ir arī novilkumi uz krāsaina papīra. Reproducēta: *Nedēļā*, nr. 18, 1925. g.

6. R. BEBRIM. 1922. g. Tēlota lauku sēta, durklis un dzeloņdrāts, virs tās kaija; uzraksts: „Ex libris — Raimonds Bebris”; lielums 70×79 mm.

Cinkografija.

7. E. DANJAM. 1924. g. Tēlota vētraina jūra, Kapri sala, zibeņi un kaija; uzraksts: „I miei libri — E. Dagna”; lielums 99×87 mm. Cinkografija.

8. O. STRUNKEI. 1925. g. Uz zīmes tēlota sieviete, kas no tribīnes aģitē par grāmatu; uzraksts: „Olga Strunke”; lielums 67×84 mm. Cinkografija. Ir arī novilkumi mazākā formatā 45×56 mm.

9. A. BĪLMANIM. 1925. g. Tēlotas dažādas celtnes, radio antenna, grāmata un glāze; uzraksts: „Alfrēds Bīlmanis”; lielums 100×121 mm.

Cinkografija divās krāsās.

10. P. ROZĪTIM. 1925. g. Tēlots rožu zieds, ko pāršķeļ zobens ar heraldisku liliņu kā rokturi; uzraksts: „Ex libris — Pāvils Rozītis”; lielums 95×120 mm. Cinkografija 3 krāsās. Ir arī novilkumi mazākā formatā 42×80 mm.

11. FR. MENDERAM. 1925. g. Uz zīmes priekšplānā attēlots cilvēks brillēs ar sakrustotām

rokām, aiz viņa fabrikas korpusi un demonstrācijas ar karogiem; uzraksts: „Fricis Menders”; lielums 55×75 mm. Cinkografija 2 krāsās.

12. A. BĒRZIŅAM. 1925. g. Tēlota maska un trīs bites; uzraksts: „Arturs Bērziņš”; lielums 83×83 mm. Cinkografija.

13. A. ŠVĀBEM. 1925. g. Uz grāmatu zīmes priekšā tēlots pjero ar glāzi rokā, aiz viņa mūks; uzraksts: „Ex libris — Arveds Švābe”; lielums 55×92 mm. Cinkografija 3 krāsās.

14. A. BĒRZIŅAM. 1925. g. Tēlots bērzs, bišu strops un trīs bites ornamentālā ielokā; uzraksts: „Arturs Bērziņš”, lielums 82×84 mm. Cinkografija. 2 krāsās.

15. N. STRUNKEM. 1925. g. Uz zīmes tēlots pats mākslinieks, sēžot Itālijas krodziņā un zīmējot; uzraksts: „Niklāvs Strunke”; lielums 71×92 mm. Cinkografija 2 krāsās.

16. K. ŽIGLEVICAM. 1927. g. Uz grāmatu zīmes caur logu redz Rīgas Jāņa baznīcu un zvaigžņotu debesi, priekšā grāmatas, zvaigžņu karte, smilšu pulkstenis un trauks; uzraksts: „Ex libris — Kārlis — Žiglevics — Nr. —”; lielums 67×88 mm. Cinkografija 2 krāsās. Ir arī novilkumi ar uzrakstu: „Ex libris — Dr. Kārlis — Žiglevics — Nr. —”.

17. V. GRĒVIŅAM. 1927. g. Tēlots skats uz Palazzo Vecchio Florencē; uzraksts: „Valdis Grēviņš”; lielums 62×92 mm. Cinkografija 2 krāsās.

18. V. GRĒVIŅAM. 1927. g. Ornamentēts teksts: „Sew — par — Islusteschanohs un — Saweem Behrnee — m par Pamahzisch — anu scho Rakstu da — rbu savā Plauktā li — zziš tas Augstas Gu — dribas dak — teris Or — ien — ta — ziu — s.”; lielums 65×86 mm. Cinkografija 2 krāsās. Reproducēta *Latviešu konversācijas vārdnīcā*, IV, 7945. sl.

19. J. AKURĀTERAM. 1927. g. Tēlots skats pa logu uz Fjezoles ainavu, uz palodzes trauks; uzraksts: „Jānis Akuraters”; lielums 49×66 mm. Cinkografija 2 krāsās.

20. O. LIEPIŅAM. 1927. g. Tēlota liepas lapa, pudele un grāmata; uzraksts: „Ex libris — Olgerti Liepini”; lielums 99×99 mm. Cinkografija.

21. O. LIEPIŅAM. 1927. g. Tēlots celtniecisks motīvs; uzraksts: „O. — Liepi — ņ — š”; lielums 90×133 mm. Cinkografija. Ir arī novilkumi mazākā formatā 46×66 mm.

22. A. AMTMANIM-BRIEDĪTIM. 1928. g. Uz grāmatu zīmes tēlots briedis uz klints; uzraksts: „Ex libris — Alfreds — Amtmans Briedītis”;

lielums 62×86 mm. Cinkografija 2 krāsās.

23. GLAZUNOVA KVARTETAM. 1930. g. Uz zīmes komponista A. Glazunova portrets, vijole un nošu lapas; uzraksts: „G. Q.”; lielums 63×63 mm.

Cinkografija 3 krāsās.

24. F. LAUVAI. 1930. g. Tēlota grāmata, notis un liesma; uzraksts: „Frīda — Lauva”; lielums 55×75 mm. Cinkografija.

25. K. KRAULIŅAM. 1931. g. Uz zīmes tēloti nami un koki; uzraksts: „Ex libris — Kārlis — Krauliņš”; augšējā stūrī signatūra „ns”; lielums 50×65 mm. Tipomontāža.

26. M. RIEKSTIŅAI. 1932. g. Tēlots bangojošas jūras krasts ar orientālām celtnēm, bāka un lidojoša kaija; uzraksts: „Ex libris — Marta Riekstiņa”; lielums 50×65 mm. Cinkografija. Novilkumi uz dažādas struktūras papīriem.

27. A. AUZIŅAM. 1932. g. Uz zīmes tēlota tipografiska prese, grāmata un trīs auzu vārpas; uzraksts: „Ex libris — Ansis Auziņš”; lielums 65×69 mm. Tipomontāža 4 krāsās.

28. J. KĀRKLIŅAM. 1933. g. Uz grāmatu zīmes tēloti laikraksti, brilles, spalva, restes un saule; uzraksts: „Ex libris — Jānis — Kārkliņš”; lielums 78×69 mm. Cinkografija.

29. J. RUDUMAM. 1935. g. Uz zīmes tēlots Dantes profils un Don Kichots; uzraksts: „Jānis — Cimmermanis — ex — libris”; lielums 108×113 mm. Cinkografija 3 krāsās.

30. J. RUDUMAM. 1936. g. Tēlots cirvis, kam no kāta aug lapots zars un satīts raksts ar zieģeli; uzraksts: „Jāņa Cimmermaņa — grāmata”; lielums 54×60 mm. Cinkografija 5 krāsās.

31. J. BALODIM. 1936. g. Uz grāmatu zīmes senlatvju kaņavīrs tur labajā rokā zobenu un kreisajā karti, aiz viņa Latvijas kaņavīru kokarde — saulīte; uzraksts: „Ģenerāļa — Baloža — grāmata”;

lielums 94×115 mm. Cinkografija 4 krāsās.
 Reproducēta: 1) *Atpūtā*, nr. 592, 6. II. 36. g.;
 2) *Tēvijas Sargā*, nr. 4, 28. I. 38. g.

32. H. TEPPERAM. 1936. g. Tēlots Latvijas atbrīvošanas cīņu laika kaņavīrs ar šauteni uz Rīgas dzelzs tilta, augšā — saulītē — Atsevišķās studentu rotas nozīme; uzraksts: „Herberta — Tepfera — grāmata”; lielums 68×88 mm. Cinkografija 4 krāsās.

33. JELGAVAS HERCOGA PĒTERA ĢIMNAZIJAS FONDAM. 1936. g. Uz zīmes tēlots Jelgavas Pēteru ģimnazijas vecais tornis, kā arī saule; uzraksts:

„Pēteru ģimnazijas — 28. janvāra — fonds”;
lielums 60×79 mm. Cinkografija 2 krāsās. Ir
novilkumi ar citu, pelēkas krāsas toni.

34. J. ČAKSTEM. 1938. g. Uz grāmatu zīmes
pieguļnieks zem egles pie ugunsкура lasa grāmatu,
tālumā ganās zirgs; uzraksts „Jāņa Čakstes —
grāmata”; lielums 75×111 mm. Cinkografija
4 krāsās.

35. J. UN K. BANGERSKIEM. 1938. g. Uz zīmes
tēlots flīģelis un grāmatas; uzraksts: „J. un K.
— Bangerska — grāmata”; lielums 106×80 mm.
Cinkografija 2 krāsās. Ir arī novilkumi vienā krāsā.

36. A. LIEPAM. 1938. g. Uz grāmatu zīmes tēlota
tintes pudele ar liepas zaru kā spalvaskātu;
uzraksts: „A.R. — Liepas — grāmata”; lielums
65×86 mm. Cinkografija.

37. LATVIEŠU UN ITALIEŠU BIEDRĪBAI. 1939. g.
Tēlots latvietis Romas forumā, tālumā Kapitols;
uzraksts: „Latviešu un italiešu — biedrības —
grāmata — N”; lielums 67×103 mm. Cinkografija
brūnā krāsā.

Bez tam Strunke zīmējis arī superekslibri:

38. V. TEPFERAM. 1928. g. Tēlota krūze un trīs
acis; uzraksts: „W. Tepfera ihpaschums”; diametrs
39 mm. Reproducēto: 1) *Latviešu konversācijas*

vārdnīcā, IV, un O. Freivalda grāmatā *Ģimenes bibliotēku iekārtošana*, Rīgā 1939, 61. lpp.

Šai sarakstā nav ņemti vērā N. Strunkes tā saucamie „nedzīvie” ekslibri, kuŗus pasūtinātāji kaut kādu iemeslu dēļ nav iespieduši. Tādi ir L. Laicēnam (1920. g.), R. Eglem (1920. g.) un K. Zvirgzdem (1936. g.). Šai kategorijai jāpieskaita arī samērā daudzie grāmatu zīmju oriģināli, kuŗus mākslinieks ielipinājis draugiem dāvētās grāmatās.

Šo apcerējumu gribētos noslēgt ar vēlējumos, lai mākslinieks, kas pēdējā laikā nopietni pieķēries glezniecībai un guvis šai laukā ievērojamus panākumus, neatstātu novārtā arī grāmatu zīmes nozari, kuŗā viņam tik izcili sasniegumi.

*

Ziņas par N. Strunkes darinātajām grāmatu zīmēm V. Tepfera rakstā nobeidzas ar 1939. gadu. Par ekslibriem, ko mākslinieks sniedzis vēlāk, pašlaik nav iegūstams gluži pilnīgs pārskats, tomēr varam atzīmēt tos, kas radušies Strunkes emigrācijas laikā Zviedrijā. Šai sarakstā nav norādīts, kuŗā gadā attiecīgā zīme darināta, tāpat trūkst norādes uz teksta izkārtojumu, ko Tepfers savā sarakstā visgaŗām atzīmējis ar atstarpēm un domsvītrām; minētie fakti ne vienmēr bija konstatējami.

1. A. AIZSILNIEKAM. Tēlota vīrieša rokassprādze, rija, jūra, priede, trīs ausekliši; uzraksts: „Arnolda Aizsilnieka grāmata”; lielums 55×70 mm.

Cinkografija 2 krāsās.

2. A. SKRĒBERAM. Tēlota jūra, dzeloņstiepule, aiz tās jūra; uzraksts: „Ex libris Arnolds Skrēbers”; lielums 70×80 mm. Cinkografija 2 krāsās.

3. M.-L. LUNDBERGAI. Zīmē tēlots arlekāns ar grāmatu; uzraksts: „Ex libris Marie-Louise Lundberg”; lielums 60×100 mm. Cinkografija 2 krāsās. Cits novilkums ar uzrakstu „Marie-Louise Šadurska”.

4. A. JOHANSONAM. Tēlots pūdelis un pieci folianti; uzraksts: „Ex libris Andrejs Johansons”; lielums 70×85 mm. Cinkografija 2 krāsās.

5. K. LĪDUMAM. Zīmē tēlots šacha zirgs uz dēļa, jūra, trīs kaijas, bērzs; uzraksts: „Ex libris Kārlis Līdums”; lielums 60×100 mm. Autotipija. Cits novilkums — cinkografija 3 krāsās.

6. O. VĪTOLAM. Tēlots koka stubrs ar četrām atvasēm, dzeloņstiepule, antīka kolonna, ielogota ainava, grāmatas, puķes, latviskā saule zīme; uzraksts: „Osvalda Vītola grāmata”; lielums apm. 60×100 mm. Cinkografija 3 krāsās.

7. E. OGRĪŅAM. Zīmē tēlota Asklepija galva,

dellartiskās komēdijas doktors ar šļirceni, zāļu pudele, čūska; uzraksts „Ex libris Emīls Ogriņš”; lielums 90×135 mm. Cinkografija 3 krāsās; ir arī vienkrāsains variants.

8. I. ALKSNIM. Tēlots ziedošs alkšņa zars, grāmatas ar piekārtu zīmogu un latviešu veco strēlnieku saulīte; uzraksts: „Ex libris Imants Alksnis”; lielums 70×75 mm. Cinkografija.

9. Annas Brigaderes PASAKU LUGĀM (Daugavas apgāda izdevumā). Tēlota grāmata, kokle, latviešu saulīte un auseklītis; uzraksts: „Ex libris . . .”; lielums 70×105 mm. Cinkografija 2 krāsās.

10. SIMSONU ĢIMENEI. Zīmē tēlota egle, ozolzars ar zilēm, grāmata, prievīte, Latvijas armijas kaŗavīru saulīte, mednieka rags, pie kuŗa ar prievīti piesieta pavārnīca; uzraksts: „Ex libris — Simsons”; lielums 70×70 mm. Cinkografija.

11. V. TEPFERAM. Monogramma senās latviešu īpašuma zīmes veidā, trīs zvaigznes; uzraksts: „Ex libris in exilio collectis”; lielums 80×120 mm. Cinkografija 2 krāsās.

12. S. GARDELLAM. Tēlots puseņness, madonna, fonā jūŗa un zvaigzne; uzraksts: „Ex libris — ave Maria stella — Sölve Gardell”; lielums 90×100 mm. Cinkografija.

13. A. OZOLAM. Tēlotas divas ozollapas ar divām zīlēm, jūra, atbrīvotāju saule; uzraksts: „Ex libris Arturs Ozols”; lielums 100×120 mm (1 eks., 3 krāsās).

14. L. SKALBEI. Tēlota saulespuķe; uzraksts: „Ex libris Lizete Skalbe”; lielums 100×60 mm (1 eks., 4 krāsās).

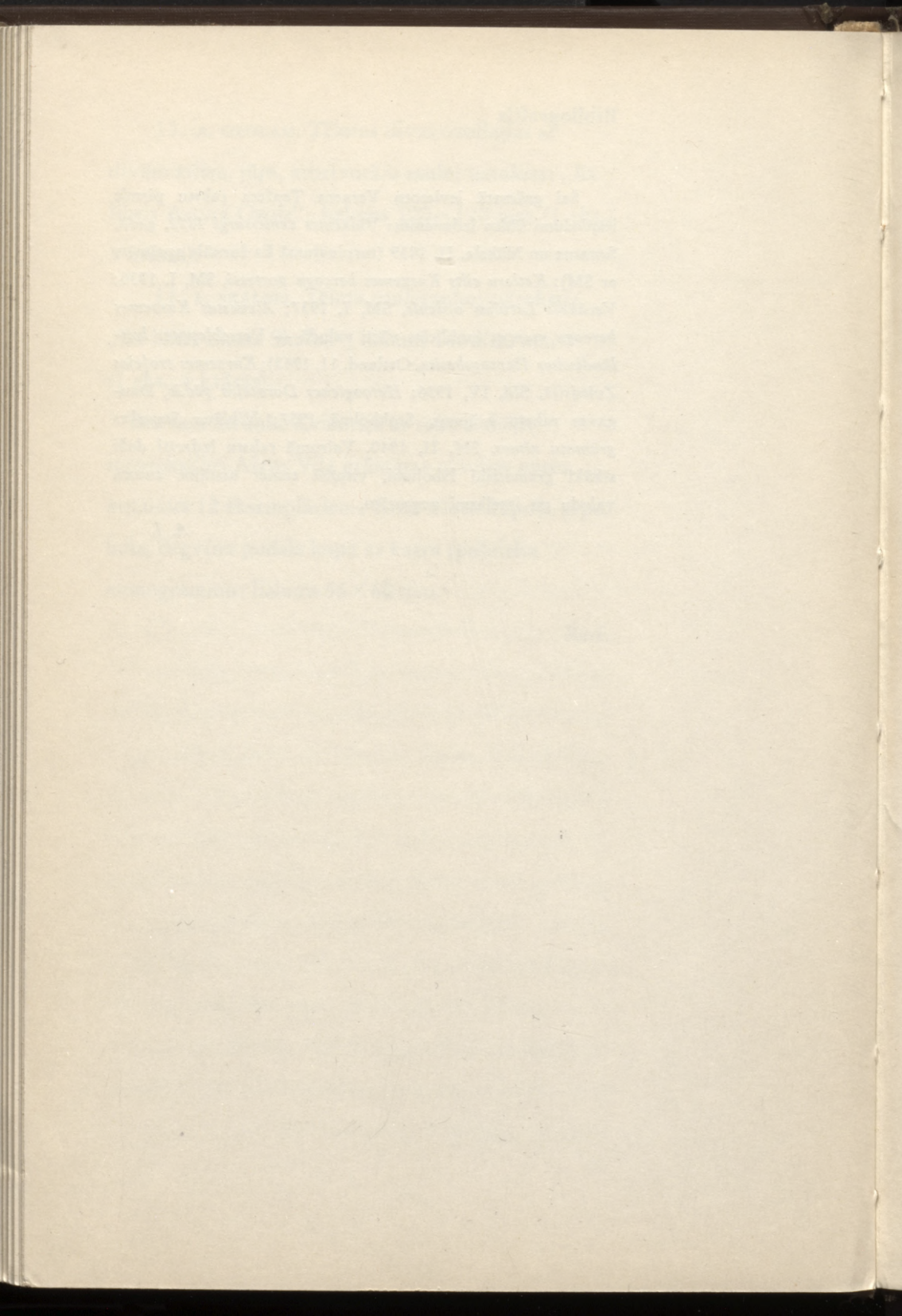
Bez tam Strunke Zviedrijā ar roku zīmējis superekslibri Alant Viļa grāmatas DZĪVŠEN CEPER KULDAMS 12 eksemplāriem; zīmē tēlota kūpoša pīpe, bute, degvīna pudele kopā ar katra īpašnieka monogrammu; lielums 55×60 mm.

Red.

Bibliografija

Šai grāmatā ievietoto Venera Tepfera rakstu pirmie iespiedumi šādos izdevumos: *Vidzemes zemessargi 1812. gadā*, Senatne un Māksla, II, 1939 (turpinājumā šis žurnāls apzīmēts ar SM); *Ketleru cilts Kurzemes hercogu portreti*, SM, I, 1936; *Vecākais Latvijas ordenis*, SM, I, 1937; *Aizvestas Kurzemes hercogu mantas* (publicēts vācu valodā — *Verschleppter kur-ländischer Herzogsbesitz*, Ostland, 11, 1943); *Kurzemes trofejas Zviedrijā*, SM, IV, 1936; *Hercogienes Dorotejas pēdās*, Daugavas rakstu krājums, Stokholmā 1957; *Niklāva Strunkes grāmatu zīmes*, SM, II, 1940. Vairumā rakstu izdarīti daži sīkāki gramatiski labojumi, visumā tomēr atstājot autora valodu un izteiksmi negrozītu.

A. J.

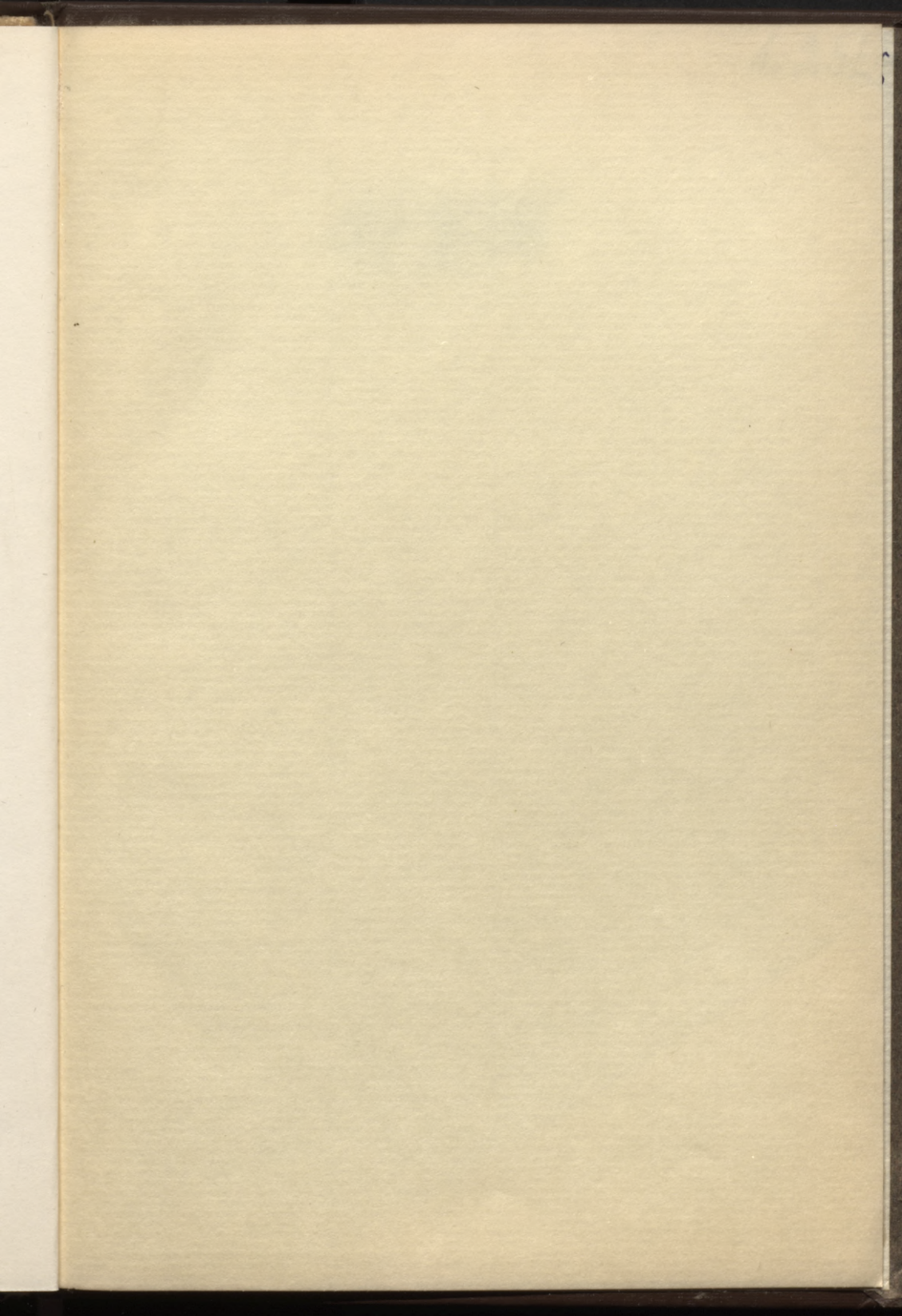

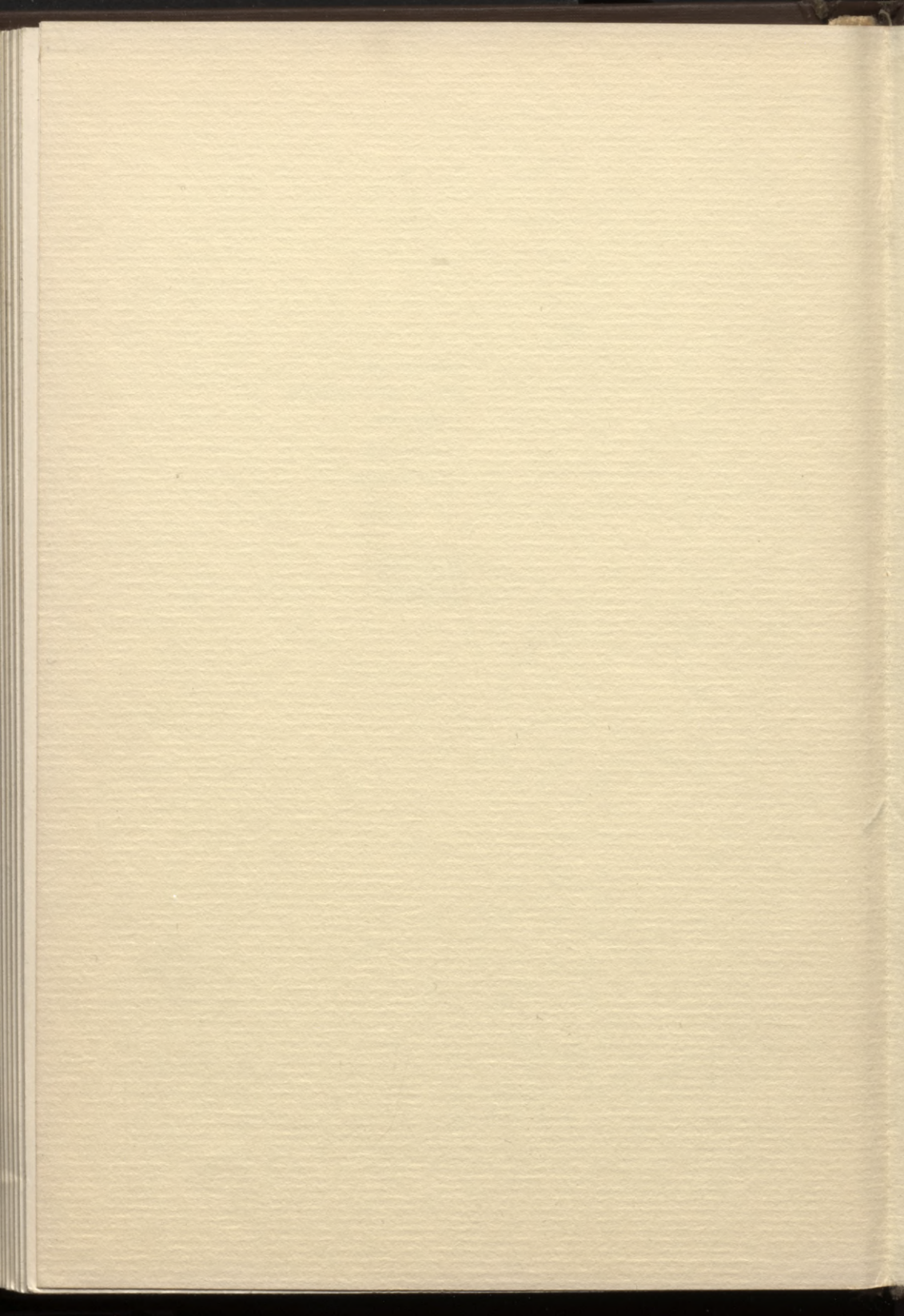
Šīs grāmatas
pirmie 250 eksemplāri
ir numurēti
un rezervēti
subskribentiem

191

SECRET
INFORMATION OF THE
DEFENSE
INFORMATION
AGENCY

SECRET

1.25Ls

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA

0309059009

